

1943

1963



*hovec*

XIV  
VIII-IX  
1963

# VESTNIK

NOTICIERO



129903  
VESTNIK je glasilo slovenskih protikomunističnih borcev. ● Izdaja ga konzorcij. ● Predsednik ing. Tone Matičič, upravnik Janez Kralj, urednik Pavle Rant.

—::—

Uredništvo in uprava: Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. ● Naročnina: Južna Amerika 220,— pesov odn. enakovrednost v dolarju, USA in Kanada — 2,50 dolarja letno, Anglija in Avstralija — 1 funt šterling, evropske države — 1,50 dolarja.

—::—

Editor: Eduardo Škulj; presidente del consorcio: ing. Antonio Matičič, redactor Pablo Rant — Imprenta: Talleres Gráficos Vilko S. R. L., Estados Unidos 425, T. E. 33-7213, Buenos Aires, Argentina

—::—

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual No. 756.565.

—::—

„Vestnik“ es el Informativo de los Ex-combatientes anticomunistas eslovenos  
„Vestnik“ is the voice of Slovenian anticomunist veterans.

Naslovna stran: Ivan Bukovec

# OB TURJAKU IN GRČARICAH

Nič ne morem prispevati h konkretni izpopolnitvi podobe teh dveh spomenikov naše revolucije. Le to bi rad pribil: Dva narodna spomenika sta, ki sta po svoji lepoti in grozoti vredna, da se ob njih ustavimo v molitvi in premišljevanju.

Molitev bodi zahvalna najprej. Ni imel vsak narod daru in moči tako splošne in brezmejne požrtvovalnosti za boj in delo za ohranitev svobode, kot jo je pokazal, dokazal in s krvjo zapečatil naš slovenski narod ob takih in sličnih tedanjih prilikah, kot jih oznanjata Turjak in Grčarice v izredni meri.

Še so živi mnogi najbližji sorodniki junakov in narodnih mučencev, ki so padli na Turjaku in v Grčaricah. Povežimo se z njimi in nepopisnimi bolečinami, ki jih je povzročilo njih darovanje. Kar sama misel pohiti še k vsem drugim, ki žalujejo zaradi nasilne smrti svojih dragih. Naj bi jim vedno bolj očito in čisto spoznanje, da so se oni darovali v najtežji preizkušnji za osnovne vrednote in temelje srečnega življenja naroda, solze in bolečine spremenila v bisere zadoščenja, ki naj vedno svetleje bleste v soncu narodne zgodovine.

Turjak in Grčarice sta dve znamenji z enim oznanilom:

Ko je družabna kuga tega stoletja, komunizem, začel svoj krvavi osvojevalni ples tudi po Sloveniji, je tu naletel na odpor. Boji in komunistični zločini so zahtevali potoke krvi. Slovenci smo imeli tedaj rod junakov, ki so slišali usodno uro in se odzvali. V končnem cilju so bili vsi eno. Hoteli so ohraniti svoj narod, kot svobodno edinko človeštva, ubraniti ga pred sužnostjo totalitarizma vseh zvrsti. Za ta končni namen je bila pripravljenost zgledna. Vaške straže, Domobranci, Tomčevi Mladci, Ehrlichovi Stražarji, Sokoli, Orli, Beli in Plavi, Četniki, Srbski prostovoljci in drugi, vsi so na slovenskih tleh bili križarsko vojno in tekmovali v gorečnosti in požrtvovalnosti. Vdanost stvari Križa in Svobode na slovenskih tleh ni gorela v takih ognjih verjetno še nikoli, prav gotovo pa ne od turških časov sem.

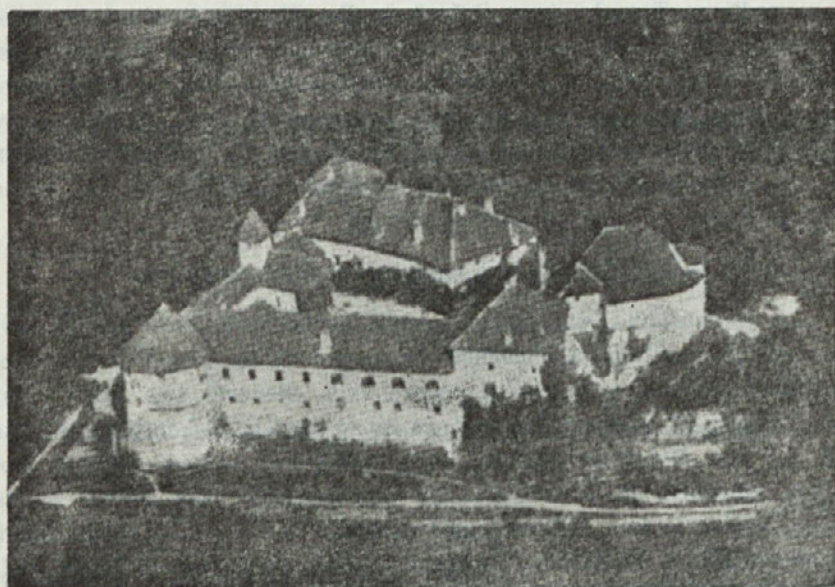
Od zunaj so pridirjali viharji, ki so nam polomili hrbtnico svo-

bodne narodne družbe. Kar je še takega živega ostalo po nacizmu in fašizmu, je dotokel komunizem. Znamenje Turjaka in Grčaric kriči o tej nesreči in svari:

Na prehodih najhujših klancev, v viharjih, ob usodnih urah je v osnovnih stvareh poleg osebnega junaštva in skupnega cilja kot vsakdanji kruh potrebna enotnost v vsaki akciji, povezanost med vsemi v vsem. Tudi največje splošno junaštvo je ne more nadomestiti. Kolikor je je manjkalo tisti čas, toliko več je bilo žrtev, toliko manj je bilo uspeha.

V ognju Turjaka in Grčaric se naj nam to oznanilo v živo vžge, pa bomo za veliko mero močnejši in modrejši narod.

DR. MIHA KREK



## Misli ob septembrskih dogodkih leta 1943

Marsikaj je bilo zapisanega o Turjaku, Grčaricah in ozadju, ki je privedlo do teh dogodkov, vendar slika vseh dogajanj še zdaleko ni popolna. Res zaželeno bi bilo, da bi se sedaj, po 20. letih, našel politični zgodovinar, ki bi zbral podatke iz vseh virov, jih preveril in znanstveno analiziral. Le taka vsestranska znanstvena obdelava bi zanamcem pustila popolnoma objektivno sliko tiste nesrečne dobe. V svobodnem svetu živijo ljudje, ki so bili žive priče važnim trenutkom v letu 1943. Dosegljivi so oni, ki so bili navzoči pri vseh vojnih posvetovanjih pred italjansko kapitulacijo, dosegljivi oni, ki so bili navzoči pri posvetovanjih in odločitvah v Turjaškem gradu in na Zapotoku. Žive so tudi priče, ki bi vedele pojasniti, kako so se predstavniki protikomunistov obrnili na generala Rupnika s prošnjo za pomoč, kako je prišlo do ustanovitve slovenskega domobranstva in pa priče, ki so preživele grozote Turjaka, Grčaric in Kočevja. Te priče ne bodo živele večno in tudi spomin postaja iz leta v leto bolj meglen. Ako se ne bo našel zgodovinar, ki se bo sistematično lotil tega dela sedaj, potem bo marsikatera važna stvar šla za vedno v pozabljenje, ostali pa bodo edino podatki, ki jih je ali jih bo zapisal sovražnik komunist.

Ob analizi dogodkov v Sloveniji leta 1943 ne smemo spregledati ozadja mednarodnega okvirja, v katerem so se ti dogodki odigravali, ako hočemo trezno in pravilno razčleniti celotno situacijo. Naj so bili dogodki v Sloveniji še tako neznatni v primeri s svetovnim dogajanjem, bili so in ostanejo del te svetovne situacije.

Organizacija protikomunističnega tabora je bila intenzivna v letu 1943. Večina podatkov navaja, da je bilo okoli 8000 borcev pod orožjem pred italjansko kapitulacijo. Res je sicer, da je večina te vojske bila razkropljena po majhnih postojankah tedanje „Ljubljanske pokrajine“, toda bile so na terenu. Te male edinice so bile tudi slabo oborožene in lahko bi rekli, da je to bila vojska lokalnega značaja. Manjkalo jim je pokretnosti, manjkalo medsebojne povezanosti in predvsem vojaško strokovnega vodstva. Borci so bili idealisti, poznali so komunizem, poznali komunistično taktiko in laži. V Ljubljani je sicer obstajalo tajno vojaško poveljstvo nad vsemi temi enotami VS, toda o tem se je na terenu prav malo vedelo. Borci VS na terenu niso mogli vedeti, kaj se dogaja zunaj. Večina ni nikoli imela prilike po-

slušati slovenskih radio oddaj iz Londona, preko katerih bi se lahko zvedelo, da se mnenje zunaj obrača v korist partizanov — komunistov. Tisti pa, ki so imeli priliko take oddaje slišati, niso mogli verjeti propagandnim izlivom teh oddaj. Poročila o partizanskem delovanju so bila tako zlagana in potvorjena, da je vsakdo z lahkoto spoznal, da so sad lažne propagande. Nihče ni pomislil, da bi razbite komunistične bande mogle toliko pomeniti, da bi jih zapad priznal kot redno vojsko. Tolažba na vse to je navadno bila ta, da zapadne sile pač morajo tako delati, da drže Ruse v šahu. Tako borci na terenu; kako pa so na ta poročila reagirali in gledali predstavniki protikomunističnega tabora v Ljubljani in drugih mestih, pa najlažje ti sami povedo. Borce je bodrilo tudi zagotovilo predpostavljenih, da je vse v najlepšem redu in da zveze z inozemstvom obstoje.

Drugačna slika pa se nam razvija iz komunističnega tabora. Medtem, ko smo mi upali, se zanašali in čakali na primeren trenutek, so komunisti utrjevali svojo pozicijo, tako doma kot v inozemstvu. Komunisti so točno vedeli, kaj hočejo — izvesti revolucijo in priti na oblast. Za doseg tega cilja so uporabili prav vsa sredstva. V vodstvu OF so zatrli vsako frakcijo, ki bi mislila drugače, kot je planirala KP in uvedli železno disciplino. Komunistični sopotniki in propagandisti v Ameriki in Angliji so delali noč in dan in pripravljali teren za priznanje komunističnega pokreta doma. Kaj in koliko je napravila peščica komunističnih sopotnikov zunaj, je drastično pokazal g. Z. Novak v razpravi „Komunistična propaganda za Jugoslavijo med drugo svetovno vojno v Združenih Državah Amerike“, ki je pred kratkim izšla. Kot doma, so komunisti tudi zunaj segli po vsakem sredstvu za doseg svojih ciljev. Lahko torej trdimo, da je celotno komunistično delovanje doma in zunaj bilo popolnoma monolično in precizno. To dejstvo potrjujejo tudi ameriški, angleški in kanadski viri, ki jasno pokažejo, da je vloga ljudi, kot so bili Louis Adamič, Stojan Prebičević in drugi, odločilno prispevala, da je zapad obrnil hrbet Mihajloviču in ostalim narodnim enotam in podprl Tita. Politično — propagandno delovanje teh ljudi v Ameriki in Angliji je komunistom doma prineslo prvo bitko v borbi za oblast. Rezultati vsega tega delovanja so bili kmalu jasni.

Komunistične vojaške enote so leta 1943. bile sicer zelo šibke. Njih številčno stanje slabo. V Sloveniji so imeli komaj nekaj nad 2000 mož pod orožjem. Po dosegljivih podatkih je Tito tedaj imel v Bosni vsega okoli 5000 mož in še te slabo oborožene in ogrožene. To je torej bila tedaj „slavna“ Titova vojska. Mislim, da ni potrebno posebej prikazati, da tedaj ni bilo nikakih partizanskih enot v Srbiji, kjer so operirali Mihajlovičevi četniki, srbski dobrovoljci in razne straže. Kljub temu stanju je zapad že v zgodnji spomladi 1943. začel z intenzivno propagando za Titove partizane. Na zemljevidu Jugosla-

vije od februarja 1943, katerega so rabili ameriški in angleški štabi, je jugoslovanski teritorij razdeljen na približno sledeče tabore:

Srbija: (Srbija, Črna gora in Vojvodina) dominirali četniki.

Hrvatska: (Hrvaška, Bosna in Hercegovina, večina Dalmacije) dominirali partizani.

Slovenija: celotno dominirana po partizanih.

Na istem zemljevidu je tudi naznačeno, da je bila meščanska vojna na nekaterih predelih Dalmacije in Črne gore. Po teh podatkih in oznakah je partizanstvo kontroliralo večji del Jugoslavije.

Koncem marca 1943, je bila britanska vlada poslala svoje prve opazovalce k partizanom v Jugoslavijo. 19. maja je v tem svojstvu v Slovenijo odskočil major William Jones, bivši kanadski narednik inženirskega polka. Skoro istočasno pa je v Titov glavni stan dospel britanski kapetan William L. Deakin, (ta je bil pozneje povišan v čin podpolkovnika). Znano je, da je Deakin že po enem mesecu bivanja v Jugoslaviji poslal svojemu štabu obsežne in zelo ugodne podatke o Titovem pokretu. Na podlagi teh laskavih poročil se je britanski vrhovni štab takoj odločil, poslati k Titu polnomočno vojno misijo z brigadirjem Fitzroy Macleanom\* na čelu. Jasno je, da je Deakin poslal ugodne podatke o Titovih partizanih, saj jih sam ni mogel zbrati v tako kratkem času. Ti podatki so mu bili servirani po komunističnih kolovodjih, ki so mu servirali baš to, kar so oni želeli, da pride v svet in do angleških poveljstev.

Nobenega dvoma torej ni, da je bil Tito že poleti 1943. priznan vsaj neuradno in smatran za enakopravnega Mihajloviču, če ne že več. Posledice britanskega novega kurza v Jugoslaviji je Mihajlovič temeljito občutil. Poleti 1943. je v svojih govorih obsodil in napadal angleško politiko do Jugoslavije. Ta njegov nastop pa ga je spravil še v težjo situacijo. Šef britanske vojne misije pri Mihajloviču, polkovnik Bayley, je Mihajlovičev napad sporočil svojemu štabu in britanski vladi. Sledila je kopica protestov in še večja hladnost do nacionalnega pokreta. Ob koncu istega leta, oziroma januarja 1944, je zadnja britanska misija odšla od Draže. Kljub ugodnim poročilom ameriškega polkovnika Alberta Seitza, ki je januarja 1944 osebno poročal predsedniku Združenih držav o resnični situaciji v Jugoslaviji, se situacija ni spremenila. Vsa priporočila so bila zaman, kajti kocka je padla in široko podpiranje Tita je bilo v polnem razmahu. Delovanju

\* Opozarjam posebej na knjigo: Fitzroy Maclean — THE HERETIC (TITO THE MAN WHO DEFIED HITLER AND STALIN), Ballantine Books, Inc., 101 Fifth Av., New York 3, N. Y.

ljudi, kot sta bila Adamič in Prebičevič, je uspelo prepričati tako britanski Foreign office kot ameriški State department, da je Tito edina postavka v Jugoslaviji, ki kaj pomeni.

Prihod zavezniških misij k partizanom je komunistom dal nov adut v roke. Vojaško so bili daleko prešibki, da bi mogli sami kaj resnega napraviti. Ljudske mase so bile proti njim, toda njihova propaganda je tedaj postajala mnogo bolj učinkovita.

Tako zmotna je bila torej situacija ob italijanski kapitulaciji. Partizansko vodstvo je dobro vedelo, koliko je ura, celo navadni partizani so bili na jasnem, da je zapad podprl Tita in pustil nacionaliste na cedilu. Naši borci tega niso vedeli in niso mogli verjeti, da bi kaj takega bilo sploh mogoče. Da pa je situacija bila še težja, je pripomogla neenotnost v vodstvu protikomunističnega tabora. Med vodstvom VS in komando Slovenije ni bilo iskrenega sodelovanja. Obe poveljstvi sta se zavedali, da se pripravlja nekaj velikega in da je nujno, da se izvrši potrebna koncentracija vojske in njena pregrupacija, toda vojska na terenu je ostala brez direktiv. Major Novak je v razočaranju in ihti poslal glavnino svojih čet v Grčarice, v trdnem upanju, da tam pričaka prihod srbskih četnikov, ki bi ojačil njegovo bedno situacijo. Namesto četnikov pa je prišla 14. partizanska divizija in uničila četniško elito v Grčaricah.

Poveljništvo VS je obljubljalo in napovedovalo, da bodo vsi poveljniki prejeli zapečateni kuverte s točnimi navodili, kaj jim je storiti v slučaju italijanske kapitulacije. Z malimi izjemami večina poveljnikov ni prejela ne kuvert ne drugih navodil. Poveljniki na terenu so ali delali na svojo roko ali pa pod vplivom močnejših postojank v okolici. Partizani so izrabili položaj, se polastili italijanskega orožja in skoro razbili celotno protikomunistično vojsko. Kako slabo smo bili pripravljeni na tiste dogodke v septembru 1943 in kako so vse zveze popolnoma odpovedale, drastično pove naslednji primer: Poveljnik detaširane čete II. bataljona „Legije smrti“ pod Gorjanci je v noči od 8 do 9 septembra poslal svojega kurirja na Novomeško zastopstvo s prošnjo za navodila. Odgovor, ki ga je prejel, se je glasil: „Nimamo nobenih navodil, delajte po svoji uvidevnosti...“ Čete drugega bataljona so se na svojo roko združile, se podale v Novo mesto in tam zvedele, da so se Italijani že pogodili s partizani o predaji. Izvolile so si svojega poveljnika, prebile italijanski obroč in se vrnile proti Gorjancem. Te enote so odbile močan partizanski naval, podprt s topništvom in oklopnimi vozili in takoj prešle v protinapad. Kaj se dogaja na Turjaku ali na Notranjskem, te enote niso imele pojma. Da bi od kje prišlo sporočilo o Turjaku, bi te čete z lahkoto v dvodnevem maršu dosegle in osvobodile turjaško obsedo. Hoste so tedaj bile prazne, borci pod Gorjanci so bili navajeni težkih maršev in njih morala je po zmagi bila na višku.



Danes ugibati in govoriti, če bi, tako in tako, bi... je morda nesmiselno. Kdo je kriv Turjaka in Grčaric, tako se večkrat sprašujemo. Gotovo je, da je težko razumeti, zakaj so turjaški poveljniki tičali za zidovjem, ko je vendar bilo dobro znano, da ima sovražnik težko orožje in oklopna vozila, kateremu tudi starodavno grajsko obzidje ne more kljubovati. Težko pa bo iskati krivcev v Turjaku samem. Zdi se, da je treba poseči nazaj in analizirati vse delo in razvoj dogodkov pred tem. Skoro gotovo bi taka analiza pokazala, da je padec Grčaric in Turjaka le logična posledica vsega, kar se je dogajalo v Protikomunističnem taboru. Turjak je bil le zaključno dejanje v okviru velikih sprememb, ki so se v naglici vrstile. Saj koncem koncev ni padel samo Turjak, tudi z drugimi enotami ni bilo boljše, z izjemo enot pod Gorjanci. Tudi za to področje je poveljstvo v Ljubljani imenovalo poveljnika, katerega pa v tistem momentu sploh ni bilo na terenu. Borci so si sami izbrali sposobnega poveljnika na terenu in rešili vsaj svojo situacijo.

Ali bi odločen in enotno voden protikomunistični nastop tistega usodnega septembra spremenil našo usodo, je več ali manj ugibanje. Javno mnenje v svetu je bilo tedaj že na strani komunistov. Italijanska poveljstva v Jugoslaviji so dobila navodila, da se predajo partizanom. Britanski zvezni oficirji v četniških štabih so četnikom prečevali razoroževanje Italijanov, rekoč „treba je čakati navodil iz Kaira“, medtem pa so razoroževanje izvedli partizani. Le porazi partizanov bi mogli prevaliti tehtnico na stran protikomunistov. Zdi se, da je baš Slovenija bila tedaj tista utež, ki bi mogla to tehtnico obrniti. To pa bi bilo mogoče le z močnim in dobro organiziranim nastopom in popolnim uničenjem partizanstva v Sloveniji. Prav verjetno je, da je tedaj bil zadnji moment, da se postavi vso našo stvar na novo in močnejšo osnovo. Odločilen nastop in uničenje komunistične vojske v Sloveniji bi tudi zapadnim demokracijam dala misliti. Silno mučno vprašanje ostaja vsa leta nepojasnjeno, to je, kaka navodila je protikomunistično vodstvo doma imelo iz inozemstva in ali je sploh obstojala kaka zveza z zunanjim svetom. Vse namreč kaže, da ni bilo nobenih pravih zvez in da so resnično le komunisti imeli zveze z „zavezniki“.

Ko danes po 20. letih gledamo na vse te dogodke, je res potrebno, da jih gledamo trezno in presojava popolnoma objektivno. Povejmo, koliko je krivde na nas, da se je naša stvar končala tako tragično, in ne pozabimo, da je usoda slovenskih borcev bila le delček v tedanjem vojno-političnem labirintu. Trezna presoja in znanstvena analiza vsega dogajanja bo razblinila medsebojna sumničenja, utrdila protikomunistično emigracijo in je pripravila, da v bodoče složno nastopa proti sovražnikom naroda.

## NEZNANI VOJAK

*Naj bodo te vrste posvečene Tebi, junaku, ki si ugasnil kakor izgubljeni odmev v temnih grobovih Mozlja in Jelendola, ko so Tvoje suhe ustnice šepetale pozdrav domovini in veri očetov, Ti pa si s strelom v tilnik umiral v tistih nočeh groze.*

*Dobro se Te še spominjam, prijatelj! Skoraj bi še mogel začrtati poteze Tvojega izraza. Se vedno gledam ogenj v Tvojih očeh in zdi se mi včasih, da Te začujem sredi vrveža tujih cest, Ti moj neznani prijatelj. Tvoje ime sem pozabil in nič ne vem, od kod si doma.*

*Pa saj to ni važno. Saj naju niso družili imeni, niti Te nisem vzljubil zaradi Tvojega kraja.*

*Ogenj ideje je nama nameril skupni korak in tistega ognja nisem pozabil. Se vedno ga gledam v Tvojih očeh, ki gore v Jelendolu, Mozlju, na Kočevskem in v Ribnici, pa v Grčaricah in na Turjaku.*

*Se gledam ta ogenj, ki gori v temo domovine, zaslužnjene in ponižane, in nam, ki blodimo po dolgih tujih cestah.*

*Ti neznani moj junak! Takrat v tistem dolgem maršu iz St. Jurja na Turjak sva se spoznala, takrat ko smo šli zaveznikom naproti — Se veš? ...*

*Tisto sončno jesensko popoldne se je zdelo, da je domovina nanovo zaživela.*

*Okupator je v neredu iskal zavetja in strelji med brati so utihnili; ob cestah so rumeneli kostanji, da so se mrtvi listi obletavali, kakor bi hoteli pokriti vse preteklo sovraštvo in žalost, ubaje in trpljenje pa laž in hudobijo. Tisto popoldne je bil praznik in naše zastave so vihrale.*

*Tako dolga je bila kolona vojakov na dolgi vijugasti cesti. Pa ni bil utrujen korak in na licih je gorela pesem vriska in sreča, za tisti naš praznik, ko ni bilo več sovraštva in so strelji utihnili... ko je begal okupator in roka sprave je bila ponudena bratom... .*

*Trinajsti september 1943 in zaveznikom smo šli naproti... . Še veš? „Prav je tako, saj smo bili žrtev okupatorja za katerega je nastopil dan plačila. Sprava bo izravnala maščevanje in v jutru svobode bo ugasnila tema sovraštva. Tdko lepo mi je in najraje bi molil.“*

*Tako si mi govoril tam na mostu, ko sva se ločila. Ostal si v gradu, jaz pa sem se vrnil na Urha — poleg se nisva srečala nikoli več... .*

*V dvajseto že rumeno kostanji, prijatelj, Ti moj neznani junak, pa ga še ni — praznika v naši domovini, ni ljubezni, ne sprave ni!*

*V Jelendol in Mozelj so jih zagrebli, pa v Hrastnik, Teharje in Kočevski rog, so jih s strelom v tilnik podrli — srca, ki so imela ljubezen — in pravico za spravo!*

# Izseljenci ob svojih junakih

„Če pšenično zrno ne pade v zemljo in ne umrje, ostane samo; če pa umrje, obrodi obilo sadu“ Jan 12,24. — Te besede Jezusove si zaključimo izseljenci, ko slavimo 20. obletnico žrtev Turjaka, Grčaric, Jelendola, Kočevskega roga. Ob naših obletnicah ne smemo samo mehanično naštevati imena junakov, bitk, ki so zahtevale njihovo življenje, ali grobov, ki so zakrili njihova telesa. Zatrđiti moramo njihovo misel, ki jih je v borbo vodila. Ta misel je pa bila volja do življenja katero so hoteli ohraniti ne toliko sebi kot nam. Oni so umrli, da bi mi živeli in to voljo do življenja moramo ohraniti tem močnejšo, čim dalje živimo v izseljenstvu. Nadaljevati moramo njihovo žrtev za veliko misel življenja in ohranili bomo življenje sebi in tistim, ki iz nas vstajajo, ki se iz nas rodijo. Skrbeti moramo za ohranitev in izpolnitev tega, čemur so oni žrtvovali življenje: vero in kulturo.

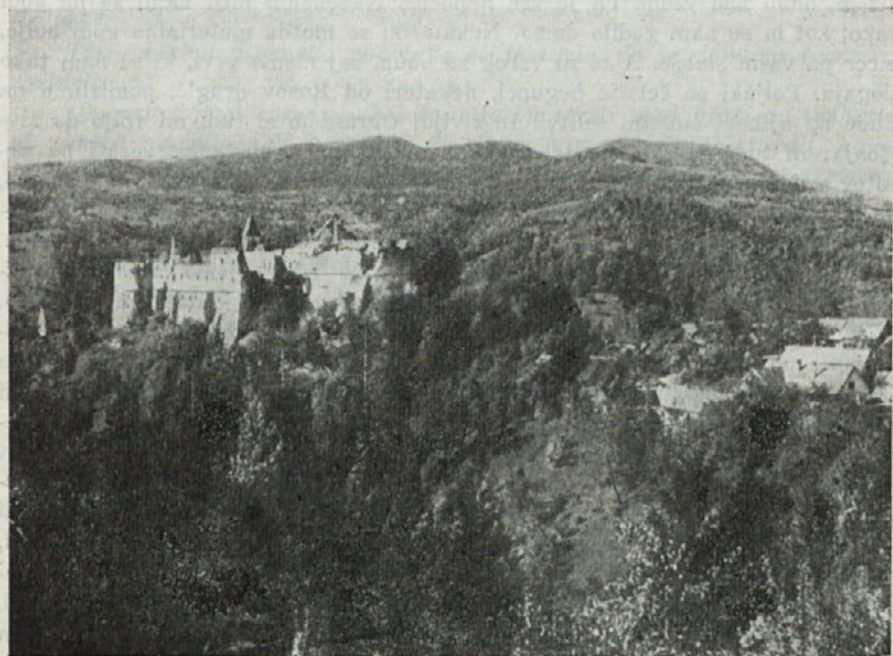
**1. Ohraniti voljo do življenja.** — Sveti Pavel pravi: „Kajti še nikoli nihče ni svojega telesa sovražil, marveč ga hrani in neguje kakor Kristus Cerkev“ Ef 5, 29. Morda je to eden izmed problemov, ki se nam ne zdi tako važen, pa ima v izseljenstvu prvo pomembnost. Nič ni čudno, da so nas ene spremenjene razmere in podaljšanje bivanja v tujini prestrašile, nekatere utrudile, druge spravile v potrtost, depresijo, nekatere spravljajo v defetizem, obup nad vsem. Pa je vse napačno. Nobenemu med nami se ne godi tako, kot bi se nam godilo doma. Nekaterim se morda materialno godi bolje, sicer pa vsem slabše. A to ni vzrok za obup. saj nismo prvi, ki se nam tako dogaja. Poljaki so četrtič begunci, nekateri od Rusov drugič, pomislimo na Jude na njihovi stoletni selitvi. In živijo! Ohranimo si tudi mi voljo do življenja: in tudi našega, ne telesnega, ne duhovnega obstanka vezati na vrnitev v domovino. Če se hočemo vrniti, se moramo ohraniti, če se ne vrnemo, se moramo ohraniti. Važno vlogo imajo listi in vsi tisti, ki kakoorkoli v javnem življenju govorijo in vodijo. Od naše volje je v naravnem redu vse odvisno.

**2. Ohraniti se moramo kulturno.** — Če raziskujemo vzroke propadanja starih emigracij, ga najdemo v njih nevarnem kulturnem položaju. Niso šli korak za korakom z domovino, ki je v tem pogledu preveč na izseljence pozabila. Nekaj duhovnikov, kak učitelj, ki so izdajali najskromnejše tiskovine, niso mogli obdržati, ali kar je še važnejše, dvigniti kulturne ravni med izseljenci. V drugi dobi imamo več sreče, katere pa se ne smemo preobjesti. Ne sme se nam zdeti škoda časa za pisanje, branje knjig in obiska različnih tečajev. Ne sme se nam zdeti škoda materialnih sredstev za vzdrževanje vsega, kar ureja kulturno življenje. V tem pogledu moramo žrtvovati vse. Prava visoka pesem slovenski kulturi so različne prireditve in tečaji, čeprav je mnogo skromnega. Pripravljati, podpirati in udleževati se moramo kulturnih prireditev. Nikdar rovariti proti temu, ne iz ljubosumnosti, ne iz drugih manj vrednih razlogov. Oplajati moramo svojega duha z vsem pozitivnim, kar najdemo v tujih, doslej le površno znanih kulturah. Ko iščemo zveze z rastjo domovine v tem pogledu, moramo stalno očiščevati mate-

realistične miselnosti, kar od tam moremo dobiti. Paziti, da nam dobljeno, ali sporočeno ne zamegi svetosti našega poslanstva in borbe, ki nas je v ta položaj pripeljala, da boječe ne izdamo žrtev, ki so jih junaki položili. Odprimo na široko srce, dajmo na razpolago svoje moči in gradimo!

**3. Ohraniti se moramo versko-moralno.** — Berimo spise begunca škofa Rožmana, pa bomo poleg navodil za ohranjanje in utrjevanje skupnosti naši nešteto najbolj preprostih navodil za ohranitev, utrditev in poglobitev verskega življenja. Vse priporoča: vsakdanjo molitev, sv. rožni venec, nedeljsko mašo in vsaj enkrat na leto sv. spoved in sv. obhajilo. Deloma smo ga poslušali in marsikaj smo zavrli. Toda vedeti moramo, da bomo krivi duhovniki in verniki, če bomo versko nazadovali. Ne pomaga vabiti na duhovne vaje, če se jih ne bi udeleževali, ne pripravljati slovenskih pridig, pa jih ne bi poslušali. Ne pisati knjig in listov, če se zdi škoda denarja, da jih vzamemo, aii časa da te preberemo. V dvojni odgovornosti je izobraženstvo, ki mora sebe ohranjevati in ljudstvu pomagati v zvestobi. Vera v človeško silo, upanje na božjo milost in ljubezen do življenja bo ohranila slovenske izseljence!

Anton Orehar



Turjak po boju

# NEKOČ JE BILO

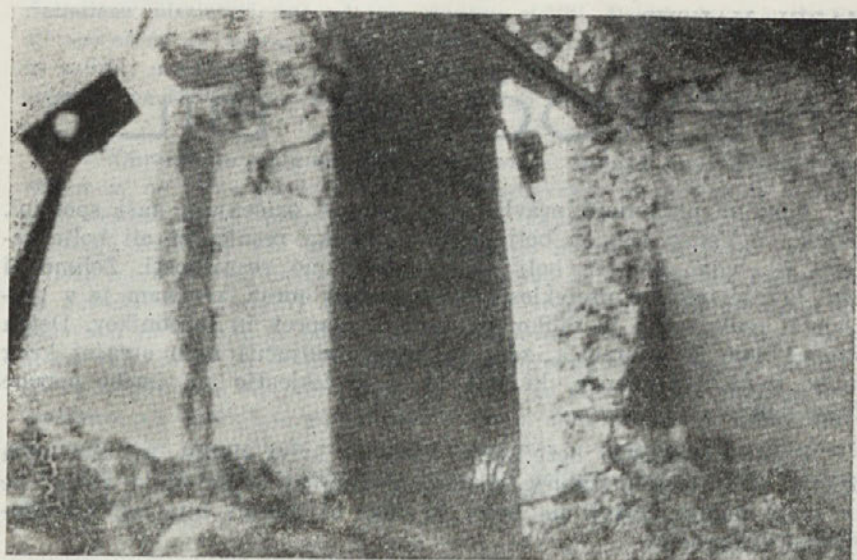
Tako se pričenjajo pravljice in tako se pričenjajo naši spomini. Nekoč... Vedno bolj in bolj se nam odmika resničnost ali bolje rečeno — vedno bolj in bolj se mi odmikamo resničnosti. Želimo ji uiti, ker je imela v preteklosti tako strašen obraz, ker nam je v preteklosti vzela toliko in toliko prijateljev, znancev in sorodnikov. Dolga leta se nam je povračala, zdaj bi hoteli zaključiti njen strašni krog in se predati življenju, ki naj bi s preteklostjo ne imelo nobene zveze več.

Pred preteklostjo beže samo šibki in krivi ljudje. In tudi njih beg je samo beg, priznanje poraza. Ljudje, ki se zavedajo svoje sile in svoje naloge, nikoli ne beže. In taki bi morali biti mi, vsa slovenska emigracija.

Letos bo v Ijubljani slovesno praznovanje padca Turjaka. To praznovanje pripravlja poseben odbor, ki mu predseduje književnik Josip Vidmar in v katerem je poleg pisatelja Bevka še cela vrsta znanih ljudi.

In mi? Kaj smo mi že napravili in kaj še bomo. September bo mesec spominov za marsikoga, gotovo pa za vse tiste, ki smo bili v tistih dneh po italijanski kapitulaciji med starinskimi zidovi turjaškega gradu. Mnogo spominov, mnogo bridkih spominov, toda mnogo izrazov velike povezanosti, zvestobe in pripravljenosti. Mnogo več kakor danes po dvajsetih letih med tistimi, ki so nesli dediščino mrtvih turjaških borcev v svet.

Mnogokrat se v mislih vračam na dvorišče turjaškega gradu, v stare sobe, v temačno ambulanto v kleti in še danes jasno vidim ozke line v okroglih stolpih, kamor so udarjale granate italijanskih topničarjev, ki so skupno s partizani rušili zid nad našimi glavami. Še vedno se mi zdi, da držim v roki hladno roko prijatelja Kadunca, ki je umiral, ko sem odhajal. Še vedno vidim Primčevega Jožeta iz Zdenske vasi, kako ga je partizanka od vhodnih vrat za šalo ubila, ko je stal na stopnicah ob razbitem vodnjaku. Še ga vidim, kako je zviška padel na razbito opeko, s katero je bilo tisto nedeljo nastlano turjaško dvorišče. Vidim doktorja Kožuha, majhnega, čokatega človeka z dobrim srcem, ko je ostal brez obvez, brata Rožanca, suhega profesorja Petelina, velikega, zagorelega Toneta Perneta, dobrepolske fante, s katerimi sem prišel v grad. Vse mi je tako živo pred očmi. Dolgi dnevi, ki so bili zaviti v čim raztreščenih granat in min, in



Turjak po padcu

dolge noči, v katerih so bila napeta vsa ušesa, ko si je vsak želel, da bi videl skoz noč, tja v bregove Sv. Ahacija, od koder so partizani skupno z Italijani udarjali po slovenskem človeku. Vsega tega se v Ljubljani ne bodo spomnili. Trdno so zagrebiti v svojo vest ranjence, ki so jih pobili pri grajski kašči, štiriinšestdeset vaških stražarjev, ki so jih ubili v Velikih Laščah in vse tiste, ki so jih ubili v Kočevju. Samo Dule-Danilo Švara v Ljubljani bi vedel povedati ime tistih italijanskih tenentejev, ki smo jih videli v blindiranem avtomobilu in v tanku, ki je stal pred grajsko kaščo, ko smo stopili iz gradu. Mi smo jih samo videli. Rad bi srečal sošolca partizana s prve državne gimnazije, ki je prijahal na belem konju in mi zamahnil z roko — ne vem ali iz žalosti ali iz usmiljenja. Rad bi srečal partizanskega harmonikarja, ki je igral za ples partizanom in partizankam onstran grajske pristave, ko smo z žico zvezani sedeli na velikem travniku in so partizanke rjule: Eviva, Italijani!

« Kje so vsi ti ljudje in ali še verujejo v to, kar so verjeli v nedeljo, 19. septembra? Danilo Švara še opira s svojih rok kri umorjenih ranjencev ali skuša živeti mirno življenje in pozabiti na ranjence, ki so jih zmetali v skupno jamo? Ali je morda v tem času kdaj zašel v Dobropolje in si ogledal travo, ki raste nad grobom Franceta Kadunca, ki je zravnán z zemljo, iz katere so izruvali križ, ki mu ga je postavila stara mati?

« Turjaški grad po dvajsetih letih molči, pustili so ga razpadati,

ker jih je groza. Tako strašno lahko je lagati z besedo in s to lažjo se bo na letošnji proslavi umazal Josip Vidmar in pisatelj Bevk, ki mu je nekdanja katoliška založba tiskala knjige. Toda v njih starost bo prišlo šepetanje ubitih ranjencev in tiha pesem ubitega pevca Rozanca. Komandant Dule in njegovi komisarji so že zdavnaj slekli svoje italijanske uniforme z zlatimi trakovi, na vrh katerih so si prišli rdečo zvezdo. Morda se dr. Brilej spomni svojega neinteligentnega govora v Velikih Laščah pred barako, morda se iški Kokalj z mrožastimi brki spomni pokojnega kaplana Mavca, s katerim sta govorila. Morda se dr. Metod Mikuz spomni našega srečanja v kočevskem gradu in v stiškem samostanu, ko je v italijanski uniformi in z veliko pištolo ob pasu govoril, da ga škof ni razumel, da ga partizanski ranjenci potrebujejo in da bodo duhovniki dajali trd odgovor pred Bogom. Kako to, da je ob svoji gorečnosti v partizanske lističe pisal kakor Renan in nazadnje pustil duhovniško službo? Včasih človek iz spoznanja velike krivde sam skoči v brezno, zakaj vest je strašen birič.

Lahko je lagati, če ne veruješ, toda ne smeš lagati, če veruješ. Po dvajsetih letih slovenska emigracija sme in mora zbrati vsa dejstva, taka, ki nas dvigajo in taka, ki nas morda bolijo. Prihajamo v zgodovino, v tisto obdobje, ko mora v nas tudi zadnja kal osebnega sovraštva odmreti, ko mora vsak, ki je bil tako ali tako soudeležen pri preteklosti hladno povedati, kar ve — brez tako se mi zdi, brez baje in brez menda. Izdalo se je že nekaj zgodovinskih knjig, ki pa so na žalost vendar ostale bolj samo kot osebni spomini, brez prave doku-





Razbitine na Turjaku

mentacije, brez pravih virov. Še vedno je preveč enostranskega gledanja, še vedno premalo objektivnosti in premalo treznosti. Zadnji čas je, da se zapišejo vsi robci, vsi spomini, da se zbero slike in filmi in to nato preda zgodovinarju, ki bo mogel iz vsega ustvariti resnično in pravo podobo, ki bo dokumentirana, kjer bodo viri zapisani in potrjeni. Tega nam še vedno manjka, še vedno se lovimo po osebnem doumevanju preteklosti. Preteklosti ni ustvarjal en človek, niti samo ena skupina, niti samo ena stran. Bili sta dve strani, ki sta se bili in mi se nimamo ničesar bati. Merilo, ki bi ga morali vzeti za naše vodilo, so zame besede pisatelja Velikonje, ki jih je pri obsodbi na smrt zalučal v obraz svojim sodnikom:

„Sveto sem prepričan, da sem stal na pravi strani. Če je bila na naši strani kakšna napaka, je bila samo taktična. Med ljudmi kakor ste vi, ne želim niti živeti.“

To je prvo merilo, edino merilo za nas.

Ob dvajseti letnici Turjaka, ki je velik mejnik, mislimo na to. Skupno s tistimi, ki so odšli na kraj vsega spoznanja, od koder nam morejo z duhom, ki počiva ob strani večne Resnice, pomagati, da bomo preteklost gledali v pravi luči in v pravih zvezah, nepristransko in brez osebne zagrenjenosti. Vsi smo sopomagali preteklost ustvarjati, nosimo skupaj tudi njeno težo in njen blagoslov.



## OB SEPTEMBRSKIH DNEH 1943 V LJUBLJANI

Ne mislim pisati zgodovinskega članka o tistih prelomnih dneh meseca septembra 1943, temveč samo nekaj spominov, kako sem jih doživljal v Ljubljani.

Dan, dva pred 8. septembrom, dnem italijanskega zloma, je prišlo v Ljubljano — nemško vojaštvo. Ko sem šel v Jugoslovansko tiskarno k „Slovencu“, sem jih videl, kako so počivali v Kopitarjevi ulici v popolni bojni opremi. Ljudje v vestibulu tiskarne so mi pravili, da se da od njih kupiti tudi kakšen samokres, če bi kdo hotel. Delali so pa vtis dobre vojske. Ko sem prišel domov, so Nemci zasedli ves Marijaniški in Lihtenturnški vrt do Domobranske ceste. Čez vso tisto polje so bili raztreseni kamijoni in šotori. Ugibali smo, zakaj so Nemci prišli v Ljubljano in kam gredo in bili smo mnenja, da še niže v Italijo kot pomoč italijanski vojski pred invazijo, ki se je že začela na Siciliji, ker laški vojski niti samoobrambe ne zaupajo več.

Dne osmega septembra sem šel popoldne z dveletno hčerko na sprehod na Golovec, ki je kmalu za hišo onstran Gruberjevega kanala. Bila sva komaj na sredi prvega klanca, ko smo srečali vračajoče se italijanske vojake v glasnem govorjenju, čudno sproščene, rekel bi, vesele, ki so se kar spuščali po bližnjici navzdol, da bi čimprej prišli do vojašnice. Nisem si vedel razlagati nereda, dokler nisem prišel domov, kjer so že zvedeli novice, da je Italija kapitulirala. Proti večeru smo zvedeli razne podrobnosti, kako so „naši“ razoroževali laško vojsko pred pošto, kako na Ježici in v Dravljah itd. kako so nekatera dekleta hotela kar z Lahi itd., kar vse smo zvečer komentirali in ugibali, kaj bo zdaj. Eno je bilo nam jasno: v ta nered bodo skušali udariti partizani na mesto, napraviti rop in pokolj gotovih ljudi ter bodo pred Nemci spet pobegnili v gore. To je bilo pričakovati za prve dni... Ko sem šel ta večer spat, sem vzel k postelji sekuro, kar je bilo moje edino orožje, ki sem ga premogel.\* Kot urednik „Slovenca“ sem torej bil gotovo v nevarnosti. Zlasti pa je bil v nevarnosti ravnatelj Remeč, moj tast, s katerim smo stanovali skupaj. Tako sem tisto noč 8. septembra

---

\* Vsem urednikom „Slovenca“ so partizani grozili s smrtjo. Zato smo zaprosili laško policijo za dovoljenje, da nosimo v svojo samoobrambo revolver. Prošnjo so nam kategorično odbili. Odslej smo bili odvisni samo od sreče...

ležal v prvem nadstropju hiše v Zarnikovi ulici 17, z oknom na lihenturnški in marijaniški vrt, z veliko sekiro ob nočni omari in poslušal... Nemška vojska na vrtu je bila mirna... Ponoči pa se je začel premik: opazoval sem skozi polknice. Najprej so podrli žično ograjo ob Domobranski cesti, nato so začeli urejati avtomobile in voziti ven, drug za drugim, do zadnjega... in to s tišino, ki je bila strašno sumljiva. Kam gredo?... Ko pa sem zjutraj prišel v urad, sem zvedel, da so okrog dveh ponoči nemške čete zasedle vse važnejše objekte v mestu. Nemška vojska, ki je prišla pred par dnevi v Ljubljano, je bila določena za prvo nujno zasedbo Ljubljane. Nam je pomenila prvo varstvo pred pokoljem.

Prihodnji dnevi pa so bili razburljivi zaradi Turjaka in Grčaric, in vsega, kar se je dogajalo zunaj Ljubljane v dneh, ko je italijanska vojska predajala orožje — partizanom, in so se slišali vedno bliže Ljubljane laški topovi v službi komunistov. Ni bilo mogoče ugotavljati resničnosti pripovedovanja beguncev, ki se jih je vedno več nabiralo v Ljubljani. Kaj so naredile Vaške straže v podeželju in kam so se obrnile, nisem vedel. Vedel sem pa iz pogovorov med voditelji organizatorjev, da je za tak primer, kakor je nastal, preskrbljeno: da ima vsak poveljnik vaških posadk zapečaten tajno pismo, ki ga sme odpreti samo, kadar bo prišlo dano znamenje, in se ravnati po njem. Ne vem, če je bilo to znamenje dano, vem pa samo to, da je moralo biti v pismih tudi, kako bi se Vaške straže pred Nemci vrgle v ilegalo in bi se samostojno — ne pod partizanskim vodstvom — borile proti Nemcem, ne napadajoč partizanov, pač pa braneč se pred njihovimi napadi. Kaplan véliki Malovrh pa mi je nekaj dni prej tudi govoril, da se bo treba ob laškem zlomu pomikati proti morju k Trstu, kajti gotovo bi takšno priliko izrabili AA za izkrcanje na istrski obali. S Šmajdom, Malovrhom, Duhovnikom itd. sem prihajal vkup pri tedenskem kegljanju v Rokodelskem domu. Kaj tega se je izvršilo v tistih dneh, nismo mogli ugotoviti; zvedeli smo le, da so četnike na poti k morju zajeli partizani in da se bore pri Grčaricah.

S Turjaka so se slišali topovi... Pri dr. Natlačenovih (že po smrti g. bana) sem srečal tedaj dr. Casarja, ki je rekel, da bo šel osebno gledat na Turjak. K meni je prišel prof. Petelin, s katerim sva bila kolega že od akademskih in vojaških let, če ga čem spremljati na Turjak, da ugotoviva, kaj je. S prof. Petelinom sva tedaj večkrat prišla vkup, ker se je on izredno zanimal za slovensko topografijo krajev na Koroškem in Primorskem. Za Koroško je imel, kot mi je pokazal — celo kartoteko slovenskih krajevnih imen, ki naj po zgodovinskem in etimološkem razvoju nadomeste nemška imena v primeru, ko bomo po vojni zasedli koroško deželo. V to je verjel in se resno pripravljajal za to. Izdelano je imel posebno geografsko karto, pri izdelovanju katere mu je pomagal mnogo tudi prof. dr. Breznik. Zdaj je bil pri legionarjih. Stanovala sva zelo blizu, zato je prišel k meni, pa nisem bil voljan za tako tvegano ugotavljanje. Prof. Petelina so zajeli partizani v trdnjavi, dr. Casarja pa ubili na motorju. Za Casarjevo smrt smo zvedeli šele potem, ko jo je javil škofjeloški župnik Podbevšek, tedaj begunec, ki

ga je pokopal. Vedno strašnejše novice so prihajale v mesto. Župnik iz Škocijana g. Župančič je begal od enega do drugega političnega človeka in za božjo voljo prosil, naj se dobi pomoč od koder koli, četudi od Nemcev. Bil je v uredništvu „Slovenca“, pri rav. Remcu, pri gen. Rupniku, pri katerem — kot tedanjem mestnem županu, je upal imeti največ uspeha. Vsak dan je bil v Ljubljani, čakajoč na obljubljene nemške avijone... Kadar je kakšen avijon zavil proti Turjaški strani, smo zato že bili prepričani, da gredo nemški avijoni razbijati rdeči obroč...

V Lihtenturn je prišla iz Velikih Lašč ga. dr. Kožuhova z vso svojo družino: ta je šla v Ljubljano, mož-zdravnik na Turjak. Vsak dan je prihajala s svojimi otroki k nam, za kar smo odprli posebna vratca z Lihtenturnškega vrta. Vso borbo za Turjak in njega usodo je bilo odslej brati v usodi te družine, matere s štirimi otroki in s petim pod srcem, trepetajoči vsi za moža in očeta, ki deli usodo Turjaka...

In potem vidim procesijo prijateljev prof. Petelina, dr. Kožuha, dr. Zalkarja... bogoslovcev, ki sem jih poznal, pa so bili na Turjaku: Logarja, Mauserja, akademikov, predvsem Stražarjev, ki so me večkrat prihajali prositi za predavanja: Kalana, Jereba, Ločana Pipana, Rožanca... ki so mi bili dragi, idealni fantje... pa so se uvrščali v tisto turjaško procesijo, ki se je končavala za najvidnejše voditelje že v Velikih Laščah, za druge v Kočevju... za večino pa v Jelendolu... Ljubljana je v tistih dneh otrpnila, še celo, ko so udarile vanjo še novice z Borenšperka... Kočevja... in Grahovega s smrtjo pesnika Balantiča...

Prelomni mesec september je minil v žalosti, strahu, grozi in pobitosti tudi za nas, ki smo iz Ljubljane spremljali usodo propada Vaških straž še pred rojstvom domobranstva.

Gospa dr. Kožuhova je v grozi, strahu in bridki sladkosti nosila pod srcem zadnji živi sad svojega mrtvega moža. Ko je rodila hčerko, je dobila angelsko lepo punčko — z mrtvima nožicama.\* Vedno sem, v teh mrtvih nožicah gledal inkarnirani boleštni krč matere ob smrti moža in očeta, turjaški strel, ki je poleg očetovega srca strl tudi še nerojeni hčerki nožice... Rastla je v neizmerni materini ljubezni in njeni žalosti, v skrbi zdravnikov, očetovih tovarišev in vseh prijateljev... Deklica z nebeškimi očmi... žalostnimi očmi... do četrtega leta, ko je po 22 pljučnicah, ki jih je pretrpela v tej mladosti, zaradi hromosti umrla.

Najnežnejši cvet na grob turjaških razvalin iz tragičnega ljubljanskega zaledja.

\* Krstni boter ji je bil ravnatelj Bogumil Remec in ime je dobila po pokojnem očetu — Ludka...

# NESMRTNIM BORCEM GRČARIC

„Ne pozabite nas,“ so bile poslovilne besede onih, ki so s pesmijo ideala odhajali v smrt. Od tiste strašne noči je preteklo že 20 let, toda v bistvu se ni prav nič spremenilo. Nasprotno, zli duh proletariata razjeda slepost kapitalizma, ki veruje, da je dolar vsemogočni bog. Če bi danes živeli vi, neprekosljivi, idealni borci demokracije, bi pomrli od razočaranja. Prav to je dostikrat tudi vzrok molčečnosti preživelih. — Zavidam vaš spokoj in tudi v meni je bila nenehna želja darovati življenje zate — mila domovina. Nisem pa pozabil želja prosečih src, ki so pred 20 leti šla na morišče. Te želje so bile: „Ti povej narodu resnico, povej, zakaj smo živeli, in zakaj umirali.“ Danes izpolnujem svojo dolžnost.

Kdorkoli bo obdeloval zgodovino tistih nesrečnih medvojnih dni, naj ve, da so junaki-idealisti, ki so v Kočevju leta 1943 šli na morišče, imeli samo eno željo in ta je, da pride v zgodovino resnična in popolna slika, kaj se je odigralo v Grčaricah in okoli njih. Naj bo tem potom povedano tudi to, da Grčarice ne bi nikoli doživele poraza, kot so ga, da ne bi prišlo iz Ljubljane, iz štaba, povelje: „*Vzdržite! Pomoč prihaja!*“ Še eno bi poudaril: skoro stoodstotno sem prepričan, da bi se rešili z begom iz kočevskih zaporov, če ne bi preko župnišča dobili sporočila, „da se nam ne bo zgodilo nič žalega, ker da se je za nas zavzela angleška vlada.“ Te govornice, ki so se širile med nami, so bile vzrok, da nismo pobegnili.

Krivec Grčaric skuša svojo napako prikriti; vsaj tako izzveni iz njegovega odstavka v „Knjigi o Draži“ na strani 330. Na tem mestu je podpolkovnik Karel Novak zapisal: „Ker so vsi oficirji in veliko borcev padlo (oficirjev je bilo 50; moja op.), je major Borut izvršil samomor.“ Padla sta samo dva oficirja: Kajtimar-kapetan Kranjc in pa dr. Plajh Avgust ter osem borcev. Major Borut-Koprivica je bil do predaje pri zavesti.

Iz poročila Rudolfa Žitnika, Vestnik št. 9., l. 1959, je jasno razvidno, kaka je bila pomoč, katero je štab poslal Grčaricam. V svojem poročilu Žitnik piše takole: „Še nikdar v življenju nisem tako tekel kot takrat.“ V koliko in kako se je angleška vlada zavzemala za nas, smo kasneje vsi videli in imeli priliko občutiti v Vetrinju.



Koprivica  
Danilo



Sterniša  
Marijan



Kranje  
Milan



Vošner  
Pavel



Žitnik  
Franc



Ing. Sachs  
Mirko



Dr. Blaško  
Vinko

Komunisti so pobili vse borce, toda kljub temu o tem ni bilo dovoljeno govoriti. Po nalogu štaba sem smel javno govoriti samo o onih 16 žrtvah, ki so bile uradno obsojene na smrt. Nikdar nisem razumel, zakaj tako, in komu je to molčanje moglo koristiti. Komunisti, jasno, sami niso priznali, koga in koliko so jih pobili. Sorodnikom pobitih so govorili in jih prepričevali, da so bili njihovi svojci poslani v Srbijo na prisilno delo. Če sem hotel povedati resnico, sem bil postavljen pred „dejstvo“, da lažem; tako uspešna je bila komunistična propaganda. Čemu torej zavijanje dejstev, čemu zagovarjati idejo sožitja z OF? Odgovor je namenjen podpolkovniku Novaku. Ne bi bilo ne Družinske vasi in ne Grčaric, da ne bi bilo vašega strogega povelja, pregovarjati se s partizani. G. Novak, ne razumem vašega postopka. Na eni strani se skušate pred Srbi pokazati kot junak in mučenec za Dražine ideale, na drugi pa niste storili tega, kar bi v danem trenutku morali spričo položaja, ki ste ga zavzemali. Sami ste zapisali, da se je novembra leta 1941 stanje v Srbiji spremenilo, ko je po velikih skupnih nastopih proti Nemcem prišlo do nepričakovanega partizanskega izdajstva in njihovega napada na četnike. Zdi se mi, da bi to moralo biti dovolj za razsodnega voditelja. Čemu se torej vsiljevati temu sovražniku in delovati proti razpoloženju naroda! Zdi se mi, da je prav to tisti usodni razlog, da niste uživali podpore in zaupanja. Kot generalštabni oficir bi morali spoznati, da se je po laški kapitulaciji položaj spremenil v korist partizanom. Lokaliziranje oddelkov, ustanavljanje posadk kot Grčarice, je v danih razmerah pomenilo toliko kot lastni grob. Kje je torej ostalo povelje za izpad, ki bi ga vi morali izdati takoj po prejemu vesti o napadu in obkolutvi Grčaric? Te vesti so vas dosegle že 8. septembra. Radijska postaja v Grčaricah ni utihnila prvi dan, kot trdi Žitnik v svojem opisu. Z gotovostjo morem potrditi, da smo preko našega oddajnika bili v stalni zvezi z Ljubljano od 8. do 10. septembra do štirih popoldne. Sam sem slišal potrdilo iz Ljubljane o smrti kapetana Kranjca, ki je padel popoldne 10. septembra.

Ne morem pri tem opisu mimo dejstva, da poudarim moralno vrednost JVvD. Bila je simbol časti naroda, bila je podprta z moralnimi vrlinami trpečega, preprostega našega ljudstva. Bil sem član prvih bojnih formacij, član Legije smrti, Vaške straže in Domobranstva, toda nikjer nisem doživel takih dobrodošlic pri narodu kot tedaj, ko smo se kot JVvD pomikali proti Grčaricam. Kamor smo prišli, povsod so nas ljudje navdušeno in v gručah pozdravljali in nas prosili: „Ostanite pri nas in branite nas pred Italijani in partizani, ker vi ste naša prava vojska in naši rešitelji...“ Ljudje so nam nudili vse, kar so v svoji revščini premogli. Upam si trditi, da takega zaupanja ni uživala nobena druga naša bojna formacija. Poveljnik odreda je bil sam velik dobričina. Kadar je borec kaj potreboval, denar ali drugo, mu je Borut dal iz štabne blagajne. Ko sem se po rešitvi iz Kočevja vračal skozi vasi, preko katere smo se preje pomikali, in našim dobrim



Dr. Plajh  
Avgust



Žnidaršič  
Vladislav



Lisac  
Ivan



Jakus  
Bogomil



Ferlinc  
Marijan



Marinčič  
Rudolf



Marinčič  
Milko



Kralj  
Dušan



Jurman  
Maks

ljudem povedal usodo naše vojske, so ljudje jokali kot otroci rekoč: „Naš up in naše želje so šle z njimi v grob.“

Bratje, somišljeniki Dražinih idej! 20 let sem molčal o vsem tem, kar je tu zapisano. Težilo in morilo me je. Danes prihajam pred vse brez sovraštva in brez obdolževanja, toda z vročo prošnjo: Ne prezrimo, da sloga jači, nesloga pa tlači! Če bomo prezrli ta izrek tudi danes, potem smo pogubljeni tudi mi in za nas ni več pomoči!

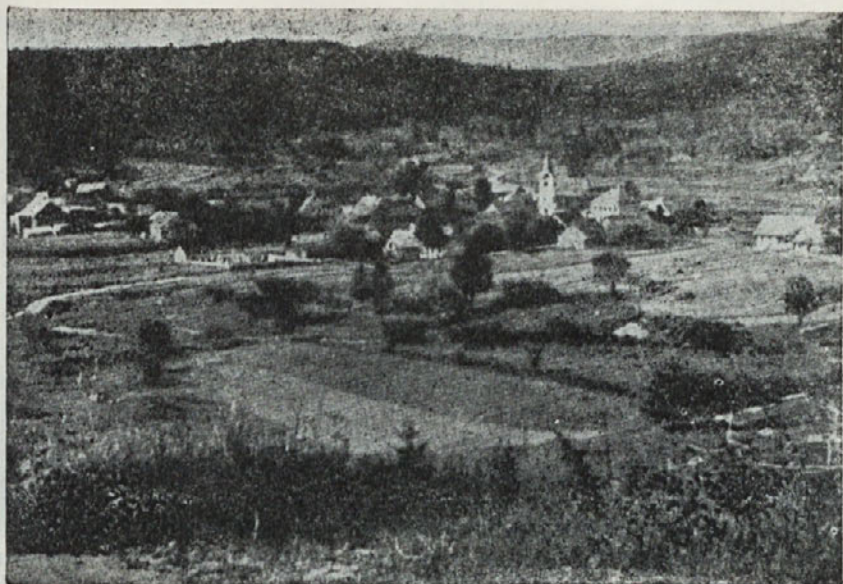
Vsemogočni me je ohranil pri življenju. Hvaležnost do Njega me veže, da izpolnim svojo dolžnost, da povem zadnje misli in želje mojih dragih, padlih soborcev, katere vse izlivam v eno samo prošnjo: *Ohranimo časten spomin njim, ki so s pesmijo svobode šli na morišče, da bodo bodoči rodovi vedeli, kako se umira za domovino!*

Vi pa klicarji slovenstva, stojte ob večernih urah ob Savi: Tonček, Cigo, Balant, Kajtimar, Frenk, Gustelj, Joco, Jereb, Švalj, Strniša, Vidmar, Borut, Marn, Marin, vsi do malega viteza Pavleta, in pojte nenehno bratsko pesem južnim bratom kot serenato večera pred vstajenjem svetle zarje. Obljubljam, da vas bom, če me bo Bog ohranil in dal možnost, obiskal v Mozlju in v Grčaricah. Brigal se bom, da bo ob samotnem križu zadonela mogočna pesem mogočnega zbora — dar vam, nesmrtni junaki, od preživelega soborca.



Spominska znamka ZDSPB





Grčarice pred 8. septembrom 1943



Grčarice po boju

## S PODPOLKOVNIKOM DEŽMANOM IZ RIBNICE V LJUBLJANO

(Septembra 1943)

Vaški stražarji v Dolenji vasi pri Ribnici smo novico o italijanski kapitulaciji povsem mirno sprejeli. Nikomur še na misel ni prišlo, da se bo treba umakniti.

Isti dan, ali pa že dan popreje, je v Dolenjo vas prišel odred četnikov. Odred je štel kakih 50 mož in imel več častnikov, med njimi tudi poznejša domobranska kapetana Cofa in Tomica. Iz Dolenje vasi je odred krenil proti Grčaricam z namenom, da se tam pridruži osrednjemu četniškemu odredu. Uspeli so priti samo do Rakitnice, odkoder so se morali vrniti, ker so partizani z močnimi zasedami kontrolirali cesto Rakitnica-Grčarice. Naslednji dan je bil precej miren, toda proti večeru, zlasti pa še ponoči, se je vedno bolj slišalo streljanje iz Grčariške smeri. Prepričani smo bili, da se četniki prebijajo skozi partizanske zasede proti Dolenji vasi. Proti jutru je streljanje prenehalo. Vrnila se je tudi naša patrulja, ki je bila vso noč v zasedi na robu vasi v smeri proti Rakitnici. Patrulja je sporočila, da ni videti ne partizanov ne četnikov.

9. septembra okoli 11. ure je iz Ribnice prišel kurir s sporočilom, da se Italijani v Ribnici pripravljajo za odhod. Kurir je obenem prinesel tudi nalog, da VS iz Dolenje vasi takoj krene na pot in zasede Ribnico. Pridružilo se nam je še nekaj fantov iz Prigorice in Zadolja. Ko smo dospeli v Ribnico, smo tam že našli Vaško stražo iz Brež. Zasedli smo bunkerje in dohode v trg. Poveljstvo nad celotno posadko je prevzel bivši jugoslovanski podpolkovnik Josip Dežman, ki se je tedaj mudil v Ribnici.

V noči od 9. na 10. septembra je bila vsa vojska budna, v napetem pričakovanju, kaj se bo zgodilo. Vso noč se je slišalo močno streljanje iz Grčariške smeri, enako iz smeri proti Dolenji vasi. Partizani so namreč prestregli kolono Italijanov, ki se je pomikala iz Kočevja. S pomočjo težkega orožja, ki so ga partizani dobili od te italijanske kolone, so partizani razbili Grčarice.

Okrog poldne so preko Velike gore prišli naši fantje iz Kočevja. Ponoči so se izmuznili iz partizanskega obroča in tako srečno dospeli v Ribnico. Isti dan je na italijansko poveljstvo v Ribnici prišlo partizansko odposlanstvo s Pero Popivodom na čelu. Medtem ko so partizan-



Partizani odhajajo s pogajanj z Italijani v Ribnici

ski odposlanci vršili z Italijani pogajanja o predaji, so k VS prišle žene in matere VS iz Dolenje vasi. Tudi te so k nam poslali partizani z navodilom, da se vsi predamo. Ženam so partizani zagrozili, da bodo pobili vse naše družine, ako se ne predamo. Prepričali smo žene, da, ako se mi predamo, bodo partizani pobili tako nas kot naše družine, če se pa ne predamo, se partizani ne bodo upali znesti nad našimi družinami, ker dobro vedo, da se isto lahko zgodi njihovim družinam.

V noči od 10. na 11. september so partizani zasedli Goričo vas in Hrovačo ter nas pričeli obstreljevati z rafali strojnih pušk in minometalci. V cerkvenem zvoniku na Hrovači so montirali svojo strojno puško, katero smo jim pa kmalu uničili. V teku dneva so partizani načrtno obkoljevali Ribnico in vedno bolj stiskali obroč okoli nas. V sredi popoldneva smo napravili zbor pred cerkvijo, nato pa v koloni po eden krenili v smeri kolodvora. Izgleda, da partizani niso računali, da bomo zapustili Ribnico, kajti položaji okoli kolodvora niso bili zasedeni in smo lahko tu krenili preko žice v gozd. Komaj so zadnji v koloni izginili v gozd, že so se za nami usuli rafali partizanskih krogel. Ribniški terenci, skriti na podstrešju železniške postaje, so bili tisti, ki so za nami nekaj časa brez uspeha streljali.

Kolona se je pomikala proti Mali gori in na predvečer smo dosegli Petelinov vrh, kjer smo tudi prenočili. Naslednji dan smo nadaljevali pot v Dobrepoljsko dolino in dospeli v Kompolje, kjer je bilo še nekaj članov ondotne VS. Od tu smo krenili v Videm, kjer se je tedaj že zbralo več sto borcev. Tu smo dobili tudi kuhano hrano, za-

tem pa krenili proti Turjaku. Na Turjaku, kamor smo prispeli sredi popoldneva, je bilo že veliko vojaštva in še vedno so prihajali novi. Za časa našega bivanja na Turjaku je ena skupina, ki je bila zelo dobro oborožena, odšla na Osolnik. Podpolkovnik Dežman se je takoj sestal z ostalimi poveljniki in se z njimi razgovarjal o situaciji, v kateri smo se nahajali. Bil sem tako blizu, da sem slišal, da je svetoval, naj se vsi umaknejo iz Turjaka. Njegovo mnenje je bilo, da je spričo topov, katere posedujejo partizani, nemogoče misliti na obrambo gradu. Na ta njegov nasvet mu je nekdo odvrnil: „Vi kar odidite s svojimi fanti, jaz pa s svojimi ostanem tu.“ Kasneje sem zvedel, da je bil Perne tisti, ki je podpolkovniku tako zabrusil.

Še pred nočjo smo zapustili Turjak in v trdi temi prišli na Zapotok. Tam je bilo že nekaj vojaštva, zato nam ni bilo treba prevzeti nobene stražarske službe. 13. septembra je bilo okoli Zapotoka še kar mirno. Skoro ves dan je bilo slišati oddaljeno streljanje in bobnenje. Naslednji dan smo opazili kolone partizanov, ki so se pomikale od Velikih Lašč proti Turjaku. Slišali smo tedaj tudi brnenje motorjev. S protitankovskim topičem, ki so ga naši borci imeli na Zapotoku, so poškodovali most pred Turjakom, da bi preprečili oklopnim avtomobilom dostop proti Turjaku. Jasno je bilo, da partizani v širokem loku obkoljujejo Turjak, obenem pa stiskajo tudi obroč okoli Zapotoka. Partizanski pritisk je bil vedno hujši, tako da so se naše zasede in predstraže pomikale nazej proti Zapotoku. Tudi naša zaseda na Kreščku je zapustila svoje položaje. Vse patrulje poročajo o naraščajočem številu napadalcev. Zvečer je naša skupina dobila nalog, da zasede položaje v smeri Loškega potoka. Okoli polnoči pa nas kurir obvesti, da naj se vrnemo na Zapotok, ker se pripravlja odhod iz Zapotoka. Bili smo skoro med zadnjimi, ki so zapustili vas in krenili za ostalimi, katere smo došli v kaki uri.

V zgodnjih jutranjih urah dne 15. septembra smo dospeli do Zelimlja. Še predno smo dosegli vas, se je naša predhodnica — četniki, ki so bili z nami iz Dolenje vasi — udarila s partizani, ki so nas tu počakali v zasedi. Borba je bila kratka, rezultat pa ta, da so jo partizani pobrisali v gozd. Kolona je obšla vas, prekoračila Iško in krenila na glavno cesto. Partizani so nas iz gozda obstreljevali, vendar ni bilo kaj hujšega. Malo pred križiščem Škofljica — Ig, nam privozi nasproti italjanski oklopni avtomobil. Padlo je par strelav in zopet vse utihnilo, oklopni avtomobil pa je bil v ognju. Tik pred Škofljico so se iz italjanskih bunkarjev usule na nas partizanske krogle. Radi tega napada se je kolona obrnila proti Igu. Čim smo ponovno prebredli Iško, je padlo povelje: „mitraljezci nazaj!“ Okoli 10 naših mitraljezov je začelo bruhati ogenj na partizane, ki so ob tem obstreljevanju kričali: „Podajte se, ne nosite orožja Nemcem.“ Partizani so se potegnili nazaj, mi pa smo krenili proti Črni vasi. Nič prijetna ni bila ta pot, saj smo morali preskočiti nebroj jarkov na

Barju. V Črni vasi smo radi utrujenosti na mah plegli. Bili smo v skrbeh, ker nismo vedeli, kaj nas čaka, toda naše misli so bile edine, raje v internacijo, kot pa komunistom v roke. Nadaljevali smo pot in na bloku smo morali odložiti orožje. Precej obupani smo čakali, kaj se bo z nami zgodilo, ko smo v Poljanski vojašnici sedeli na dvorišču. Naša žalost se je kmalu spremenila v veselje, ko so nam pripeljali orožje, ki smo ga preje odložili. S pesmijo smo odkorakali v št. Jakobsko gimnazijo, postali smo domobranci. Ni bilo dolgo, pa so morali partizani spoznati, da je bila sedaj na njih vrsta za poraze in bežanje.

Ob zaključku teh mojih spominov želim pripomniti, da je podpolkovnik Dežman v tistih septembrskih dneh dokazal, da je bil odličen vojak in poveljnik. Od skupine, ki jo je on vodil iz Ribnice do Ljubljane, ni izgubil niti enega vojaka. Če bi ga bili oni v Turjaku poslušali, potem ne bi bilo Turjaške tragedije. Prepričan sem, da bi on rešil večino od 700 VS, ki so po zaslugi častiželjnih in strokovno nesposobnih voditeljev bili skoro vsi pobiti na krvavi poti iz Turjaka v Kočevje — Jelendol. Slučaj podpolkovnika Dežmana je dokaz, kaj bi se dalo narediti v tistih usodnih dneh, če bi tedaj borcem na terenu poveljevali ljudje, ki so bili samo oficirji in ki se niso pečali z umazano politiko.



Izkopavanje žrtev

## DR. BLAŠKU NA GROB

Bila je to zadnja večja slovesna promocija na ljubljanski univerzi julija 1943. Potem so dnevi postajali vedno bolj sivi in grozeči. Ozračje so stresale jate težko brnečih letal, ki so podnevi in ponoči prepeljavale smrt proti severu; prav do zidov Ljubljane je prihajalo streljanje tam od krimske in vrhniške strani. Vonj po ognju in smodniku je tiščal v prsa, v očeh pa se je zrcalil ljudem strah pred ječami in taborišči. Le komaj na skrivaj si si kdaj pa kdaj upal pomisliti na svetlo svobodo in pravico. Že samo za tako misel je težila smrtna kazen...

V takih dneh smo doštudirali...

Ko nam je rektor univerze izročil diplome in je naše srce prekipelo v sreči, so nam priznali prvič pravico vstopiti iz zbornične dvorane v profesorsko sobo. Tam smo se v knjigo prvič podpisali z doktorskim podpisom... za univerzitetne arhive.

Čez nekaj dni smo se našli, da v veselejšem okolju proslavimo ta veliki dogodek. Bilo nas je devet mladih doktorjev in vsi smo prišli. Ni nas vezal le skupni napor študijskih let, bolj neka notranja neomajna sila, da bomo skušali v življenju, ki se je jelo šele odpirati pred nami, drug drugega ceniti kot pravega tovariša in si med seboj pomagati. Kar smo skupnega tiste vojne dni preživljali, nas je družilo, nas vzpodbujalo k vztrajnosti, k neuklonljivosti... Ni bilo zle misli v naših srcih. Dobro in srečo smo si želeli.

Od vsega, kar smo se bili pomenili tisti večer, se mi je zdel najlepši in najpomembnejši sklep, da se bomo vsako leto zbrali na proslavo obletnice naše promocije. Bili smo navdušeni nad njim. Predvidevali smo, da se bomo razkropili, ko se vojna konča. Vsak se je namerjal proti svojemu rojstnemu kraju: tako bi se bili razšli na Dolenjsko, na svobodno Štajersko in Gorenjsko. Naloga sklicevati te obletne sestanke bi prehajala po abecednem redu od enega do drugega... Ko bi se pa nekoč med nami pojavila vrzel, tista, ki je nenadomestljiva, bi manjkajočega imeli v duhu med seboj: na prazno mesto pri mizi naj se postavi poln kozarec, ki bo ves večer pričal v njegov spomin...

Obrnilo se je leto. V itak že vroči poletni čas so poletni meseci nasuli še sončne vročine.

Povabljen sem bil na prvo obletnico promocije. V posebni sobi prijetne predmestne restavracije smo se zbrali. Odeti z zatišjem zelenega Rožnika, odmaknjeni hrupu, radovednosti in sumničanju. Tedaj je bilo vidno zbiranje v družbah nevarna zadeva.

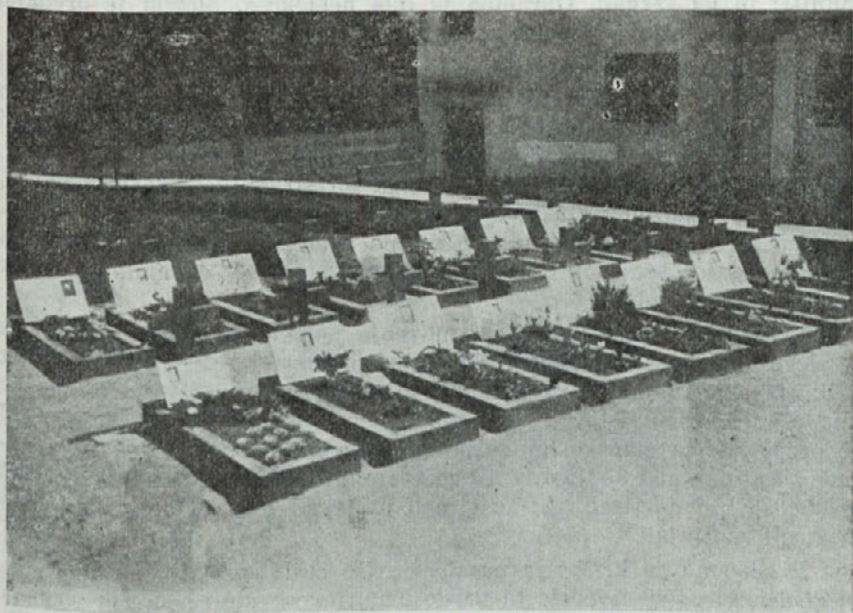
Neka neprijetna teža in skrivnostna zadržanost je lebdela nad nami. Ne le vojni čas, ki nas je prisilil molčati in se zapirati sam vase, nam vlival nezaupanje do prej dobrih prijateljev in tovarišev, več: med nami je bila prva vrzel. Komaj po dobrem letu. Ob koncu mize nezaseden stol, pred njim kozarec, ki smo ga nalili do vrha. Molčeči smo stali eno minuto in mislili na temnolasega tovariša Blaška, ki je leto osorej najbolj živahno zatrjeval, da bo res dolžnost slehernega priti na ta sestanek. V poletju po promociji je bil odšel v Grčarice in tam končal...

Te dni se je zavrtilo dvajseto leto od naše promocije. Na koga je padlo, da skliče k letošnji obletnici? In koliko kozarcev ob nezasedenih stolah že priča o žarečih, življenja željnih očeh pred dvajsetimi leti?

Tovariši, nam, ki smo se izkrcali na tej strani oceanov, bogme, še nikar ne nalivajte kozarcev! V nas še živi ljubezen do velike Slovenije — čeprav v svetu, kajti ljubezni niti razdalje niti prepovedi ne morejo uničiti!

Dr. J. Kr.

Dr. Vinko Blaško, notarski pripravnik, doma iz Celja, ustreljen na Grčaricah oktobra 1943.



Grobovi Dobrepoljcev — Leta 1945 so morale matere z golimi rokami izkopati ostanke in jih zmetati na grnado

## KOČEVSKI SPOMINI

„Samo spomini življenje pravo so,  
a ne, ki smeh rodil jih veder je v veselih dneh,  
le tisti, ki so zrasli v bolečini.“

Tako je svoje dni Gradnik zapisal in prav je imel. Vedno boli brskati po spomilih, ki opisujejo največjo tragedijo slovenskega naroda, komunistično revolucijo. In vendar je to potrebno, da bodo znanjci videli, koliko je slovenski narod trpel, ko ga je sekal na kose komunistični srp in pobijalo komunistično kladivo. — Kdo drugi bo opisal osemdnevno borbo v Turjaškem gradu, jaz bi samo rad spremljal turjaške borce iz gradu, preko Kočevja, do groba.

V nedeljo, 19. septembra 1943 okrog poldne je Turjak padel. Italijanski topovi so razrušili stoletne stene; izdajalec Prajer, ki je bil v gradu, je v podstrešju privezal vrh, po kateri so prišli v grad komunisti in ga zažgali. Obramba je bila nemogoča. Sledila je predaja, pod slovesno obljubo popolne amnestije, če položimo orožje.

Val za valom prestradanih, žejnih in umazanih borcev je prihajal skozi grajska vrata. Uvrstili so nas po dva in dva, zvezali roke z žico in vse skupaj navezali na dolgo vrh. Šele sedaj so se komunisti počutili varne. Začelo se je strahovito ropanje: ure, denar, prstani, čevlji, obleka, vse kar je imelo kako vrednost, seveda ob strahotnem zasmehovanju, kletvi in pljuvanju v obraz. Poveljniki in duhovniki so največ trpeli. Italijanski vojaki in topničarji so seveda pomagali, hoteli so imeti svoj plen, zavedajoč se, da brez njihove topniške pomoči, komunisti nikdar ne bi zavzeli gradu.

Ropanje, pretepanje in zasramovanje je bilo opravljeno. Začela se je slovesna procesija „zmage“. Na čelu spreveda je bil italijanski tank z italijanskim vozačem. Na tanku slovenska zastava z rdečo zvezdo in kup pijanih komunistov s harmoniko, nato „častna četa“ partijcev, ki so prepevali partizansko himno „Za pravdo in svobodo slovenskega naroda“, nato pa nad 350 parov z žico zvezanih slovenskih junakov. Vzdolž kolone so bili partizani, ki so stalno pretepali one, ki so zaradi onemoglosti zaostajali.

Prišli smo do križpotja na Rašici. Ob cesti so stale skupine žena in deklet, ki so že izvedele za usodo Turjaka in nudile borcem vode in sadja. Komunisti so zlili vodo na tla in sadje razmetali pod cesto. Strahoten jok deklet in žena nas je spremljal vse do Malih Lašč, kjer so nam priredili „slovesen sprejem“, ki je obstojal v tem, da so spustili



na nas zvezane, cele trope pijanih partizanov in partizank, ki so nas pretepali, kleli in pljuvali. Mislim, da nihče izmed nas ne bo pozabil Italijanom zelo naklonjene Brodnikove iz Velikih Lašč, ki se je med vsemi najbolj odlikovala. Ljudje, domačini, so stali od daleč, opazovali to podivjanost in jokali.

Ko so se končno partizani utrudili in naveličali te igre, so nas vse odpeljali proti železniški postaji Velike Lašče. Tam so bile ob cesti zgrajene dolge lesene barake in tu smo dobili svoj dom. Tla so bila lesena, nobenih stranišč in pod smrtno kaznijo je bilo prepovedano zapustiti barake. Bilo je že pozno zvečer. Okrog barak so zanteli velike ognje in prepričani smo bili, da bodo enostavno vse zažgali. Podivjani partizani so vso noč streljali v barake in mnogo je bilo ranjenih.

Zgodaj zjutraj se je začelo zasliševanje; povedati smo morali svoja imena, nato pa so nas razdelili v skupine: „farji“ in bogoslovci, poveljniki ter navadni vojaki. Duhovnike in bogoslovce je prevzel dr. Jože Brilej in je imel nanje sramotilen nagovor. Razdeljevanje v skupine je trajalo ves dan, ne da bi nam dali kaj hrane in vode, in to je bil že tretji dan, ne da bi kaj zaužili. Okrog 8 zvečer so z žico navezali na vrh 13 turjaških poveljnikov, jih odpeljali v gozdič nad postajo in ustrelili. To je bil prvi dokaz „amnestije“. Naslednje jutro so zopet navezali na vrh 60 žrtev; tudi ti so našli svoj zadnji dom v gozdiču nad postajo.



Procesija uklenjenih je s Turjaka prišla v Kočevje

Vsi so bili ustreljeni brez vsakega zaslišanja. Dr. Ludvik Kožuh in dr. Lojze Zalokar sta bila prva v koloni in glasno molila sveti rožni venec; drugi so odgovarjali, dokler jih niso krogle podrle. To skupino so označili za „organizatorje bele garde“.

Duhovnike in bogoslovce so tudi navezali na vrvi, čim so pobili poveljnike ter jih odpeljali na železniško postajo. Tam je bila že pripravljena lokomotiva, vsa v cvetju in zelenju, in nekaj živinskih vagonov. Zvezani nismo mogli zlesti na vagon, zato so nas metali notri kot živino in žica se je globoko zajedala v kožo. V vagonu smo imeli vsaj enega dobrega stražarja. Ko je videl, kako smo izčrpani, je vzel skrivaj iz svojega nahrbtnika malo vrečico sladkorja in nam ga skrivaj ponudil. Res samaritansko delo. Gotovo je bil kak prisilni mobiliziranec. Počasi nas je vlak pripeljal v Kočevje. Vso pot nismo smeli niti besede spregovoriti. Okrog polnoči smo prispeli tja in takoj so nas zvezane odpeljali v Kočevski grad, kjer smo že našli v celicah grčarske junake. (V gradu so bili povečini samo borci iz Grčaric; turjaški borci so bili v Dijaškem domu in v Ribnici.) Namestili so nas v zadnjo in predzadnjo celico. Tule duhovniki so bili zaprti v gradu: Tone Šinkar, France Malovrh, Tone Pelda, Ivan Lavrih, Janez Bukovec, Jakob Mavec in naslednji bogoslovci: Franc Jančar, Franc Stare, Franc Jakob, Zvonimir Goršek, Andrej Pogačar, Janez Musar, Leopold Potočnik, Janez Medved, Karl Mauser, Alojz Žagar, Ivan Pekolj, Rudolf Ropas, Jožef Vesenjaj, Franc Vidic, Ludvik Jeza, Franc Zagoršek, Karl Pečovnik, Ivan Volk, Franc Lepdiček in Avgust Jambrovič.

Prav kmalu smo dobili prvi obisk, poveljnik bataljona iz Kočevja, „Karl“ po imenu. Obisk je pomenil seveda samo zmerjanje. Kmalu nato so nam prinesli neko tipkano izjavo, v kateri se zavezujemo, da ne bomo delali proti „Osvobodilni fronti“, da ne bomo izrabljali svojega peklica v politične namene in se tako izkazali hvaležne za „velikodušnost Osvobodilne fronte“. Zahtevali so, da jo vsi podpišemo, ali pa bomo likvidirani. Seveda smo podpisali. V naslednjih dneh so komunisti pripravili oficijelno obtožnico proti ujetnikom, da tako uprizore največjo justično farso, kar jih je slovenski narod videl.

Življenje v teh grajskih celicah je bilo obupno. Celice so bile majhne, kake 4 metre široke in 8 dolge. V vsaki nas je bilo 20-25. Prvi teden so nam dovolili, da smo smeli vsak dan kakšno uro na dvorišče, toda po enem tednu so nas v prvi celici obtožili, da smo imeli skrito puško ter da smo hoteli ubiti stražarja in uiti. Seveda je bilo vse to le pretveza, da odslej nismo smeli celice več zapustiti. Hrana je bila obupna. Zjutraj malo čorbe, ki so ji rekli kava, in popoldne malo krompirja, repe ali kuhanega zelja. In to v tako majhni količini, da so mnogi od lakote padali na tla. Umiti se nismo mogli, niti na stranišče nam niso dovolili. Zaradi strahotne nesnage smo vsi dobili srbečico; zaradi stalnega praskanja smo imeli rane po vsem telesu, in seveda



Žrtve kočevskega „processa“ v „sočni dvorani“

vsi smo imeli na stotine uši, ki so se zarile pod kraste ran. Jasno, da ni bilo govora o kakih zdravilih. Večina je dobila tudi razne druge bolezni, a vse prošnje za pomoč so bile zaman. Seveda komunistom je bilo dovoljeno ob vsaki uri priti v celice, nas pretepati in sramotiti. Tudi Mikuž Metod, komunistični duhovnik je prišel na obisk in nam dajal lekcije o našem izdajalstvu.

Ker smo videli, kaj so storili z drugimi v Laščah, nismo imeli nobenega upanja, da bi ostali pri življenju. Zato smo si hoteli zadnje ure svojega življenja napraviti čim „prijetnejše“. V vsaki celici smo imeli stalna predavanja iz najrazličnejših strok, obujali smo spomine na dneve svobode, največ pa smo se pripravljali na smrt. Bog je tako poskrbel, da so bili duhovniki prav po vseh celicah in so vsi lahko opravili sveto spoved. Proti večeru smo tudi zapeli, narodne in verske, kar je komuniste najbolj jezilo. Naše volje in prepričanja niso mogli zlomiti. Niti eden od vseh zapornikov v gradu, in bilo nas je nad 200, se ni uдинjal komunistom. Eden od stražarjev, Zupančič mu je bilo ime, nas je stražil na hodniku. Smilili smo se mu. Gotovo je bil prisilno mobiliziran. Neko noč je nabral na vrtovih v Kočevju malo sadja in nam ga je ponoči prinesel. Komunisti so to zvedeli in so ga na mestu ustrelili.

V vseh teh dneh je bilo mnogo zasliševanja. Klicali so posameznike neprestano v neko dvorano v prvem nadstropju, izpraševali vse mogoče stvari o našem delovanju in delovanju drugih, pretili, preteпали in zasramovali, vse dokler ni bila dokončna „obtožnica“

pripravljena, toda samo proti 21 zapornikom: Sterniša Marijan, Vošner Pavle, Milanovič Mladen, Not Stanko, Šinkar Anton, Malovrh France, Mavec Jakob, Marinčič Rudolf, Lisac Ivan, Konečnik Ljubomir, Končan Marijan, Tomažič Drago, Kien Vladimir, Štepec Jože, Murn Franc, Mihelič Franc, Capuder Gabrijel, Habič Viktor, Jesenovec Gabrijel, Jerman Marijan in Bačnik Marijan. Na prečvečer so vsem obtožencem izročili tipkane obtožnice, polne najgнусnejših zločinov, izdaje, organiziranje boja proti Osvobodilni fronti, itd. Vsi zločini so bili seveda „potrjeni“ z izmišljenimi pričami. Dolgo v noč in drugi dan smo razmišljali, ali se spleča zagovor ali ne, pa nismo niti vedeli, ali bo ta možnost sploh dana.

9. oktobra, približno ob sedmih zvečer je prišel v ječo policijski oddelek. Poklicali so imena obtožencev, v hodniku so jih zvezali z jermeni in vrvjo in nato odpeljali v kino dvorano, kjer je bil zbran „sodni zbor“. Na trgu pred dvorano je čakala obtožence divje pobesneta in pijana druhal komunistov, jih pretepala in psovala. V dvorani je bilo vse rdeče, okrasi, zavese, pogrnjene mize na odru, vse je kar dišalo po krvi, kakor v klavnici. Prostor za obtožence je bil v drugi klopi, za njimi pa je stala vrsta stražarjev.

Točno ob pol osmih se pojavi v dvorani „sodni zbor“. Predsednik dr. Anton Kržišnik, dr. Teodor Tomišek, Bojan Polak, Andrej Cetinski. Ivan Puc; zapisnikar pa je bil dr. Žiga Vodusek. Javni tožilec je bil Jernej Štante, in da je bila farsa popolna, sta bila celo dva zagovornika: Kocjančič Boris in Martin Briški ter dva stenografa, ki sta beležila. Nabito polna dvorana je pozdravila „sodni zbor“ z dvignjeno pestjo in ves morilski zbor je enako odzdravil.

„Proces“ se je pričel. Dr. Kržišnik je izjavil: „Začenjamo veleizdajalski proces“ itd., in takoj dal besedo tožilcu Jerneju Štantetu. Ta je najprej identificiral obtožence in nato čital obtožnico vsakega posameznika. Vsakemu obtožencu je bila nato dana prilika zagovora, v katerem so pobili prav vse plačane priče, ki so bile natančno poučene, kaj naj lažejo. To so bili ljudje, ki jih obtoženci nikdar v življenju niso videli in niti besede vedeli o njihovem delovanju. Vendar vse, kar so povedali, je bila „čista resnica“. Samo en primer naj navedem, kakšno je bilo to pričevanje. Priča je bila proti kaplanu Tončku Šinkarju in sodnik Kržišnik se je res hotel postaviti s to pričo, ker vse prejšnje so le preveč otipljivo lagale. Takle je bil pogovor:

Kržišnik: No tovariš, ti gotovo dobro poznaš zločinca Šinkarja. Pokaži mi ga!

Priča: Celó ponoči bi ga spoznal, kaj ga ne bi pri tako razsvetljeni dvorani. — Z očmi je preletel vrsto obtožencev in pokazal kaplana Maveca Jakoba.

Mavec: Oprosti, tovariš, zmotil si se, moje roke so tudi nedolžne. Sodišče je postalo nemirno, po dvorani je zašušljalo.

Kržišnik: Ti se samo šališ, pokaži sedaj Šinkarja.



Pogreb žrtev Jelendola

Priča: Tale je pa zares.

Pokazal je kaplana Malovrha. Sodni zbor je bil še bolj razburjen.

Kržišnik: Še enkrat poskusi.

Plačana priča je še dvakrat poskusil in obakrat zgrešil. Končno ga je Kržišnik sam peljal k Šinkarju in rekel: Kaj pa če ni tale? — In priča je potrdil: Ja, ja, tale bo. — In nato je pričal, kako je sam videl, kako je Šinkar klal partizane in pri vsakem umoru dejal: V ime-nu Kristusovih ran naj pogine partizan. — Priči so verjeli. Šinkar je bil zaradi tega obsojen na smrt. Ta komedija s pričami je trajala skoro vso noč. Sodniki so bili vidno izmučeni, kljub temu, da so si stalno tolažili svojo vest in žejo z žganjem.

10. oktobra se je razprava nadaljevala in cel kup novih prič je bil poklican, ki so še bolj vztrajno lagale. Obtoženci so zahtevali svoje priče, kar seveda ni bilo dovoljeno. Da bo komedija popolna, so nastopili zagovorniki. Takoj so izjavili, da imajo odmerjen zelo kratek čas in se opravičili, da zagovarjajo ljudi, ki so popolnoma drugačnega prepričanja kot oni sami, vendar, da prosijo milo kazen zanje. Vse to je bilo le zaradi videza; izid je bil sklenjen, predno se je razprava začela. Okrog 4. ure zjutraj je bilo konec „dokazne“ razprave in „sodni zbor“ je odšel na posvetovanje. Nato so komunisti zvezali z jermeni obtožence in naščuvali nanje pobesnelo komunistično druhal. Sedem dolgih ur je trajalo pretepanje, zmerjanje in psovanje teh zvezanih

trpinov. Ob 11. uri se je „sodni zbor“ vrnil in Kržišnik je slovesno razglasil razsodbo: Vsi obsojeni na smrt razen Mavca, Bačnika, Jermana in Jesenovca. Ti so bili obsojeni na prisilno delo.

Tako je potekal Kočevski proces, o katerem so komunisti takole zapisali: „Sodni postopek Kočevskega procesa je potekal po vseh splošnoveljavnih načelih procesualnega prava. Sodišče je z vso objektivnostjo in natančnostjo razčistilo posamezne točke obtožbe. V pravnem pogledu je Kočevski proces s svojimi formalnimi garancijami procesualnih načel in po tehtnosti dokaznega materiala mejnik na razvojni poti našega pravnega reda“ — Zares mejnik in spomenik, ki ga slovenski narod ne bo nikoli pozabil.

Obtožence so zvezane prignali nazaj v celice. Nikdar preje niti pozneje nisem v življenju videl tako ponosnih mož. Vsi so se zavedali, da darujejo svoje življenje za najsvetejše ideale: vero in dom. Do zadnjega sem bil z njimi. Te ure ne bodo nikdar pozabljene. Njih zadnja naročila so bile prošnje za edinost, prošnje, naj se pod nobenim pogojem ne udinjamo komunizmu, prošnje za molitev in odpušcanje.

Tisto popoldne so obsojeni zahtevali duhovnika. Komunisti so pripeljali na hodnik pred smrtno celico kočevskega kaplana Ludvika Bartlja, ki je vse obsojence na hodniku pod komunistično stražo spovedal. Zadnje ure so preživeli v sveti zbranosti z Bogom in nekateri so napisali kratka pisma svojim ženam, ki jih seveda nikdar niso dobile. Okrog sedmih zvečer 12. oktobra se je komunistična drhal privalila na hodnik pred smrtno celico. Zarožljali so ključi, v celici pa je odmevala narodna himna in Kristus kraljuj. Na hodniku so vse zvezali z žico, roke na hrbtu in nato jih zvezali skupaj z vrvjo. Kaplan Šinkar je še imel dobre gojzericel, sezul jih je in jih podaril komunističnemu stražarju: „Da boš imel nekaj za spomin name,“ je dejal. Še zadnje slovo: „Zbogom, fantje, korajža in nasvidenje v večnosti.“ Kot živino so jih v grajskem dvorišču nametali na avto, jih odpeljali proti Mozlju in tam postrelili.

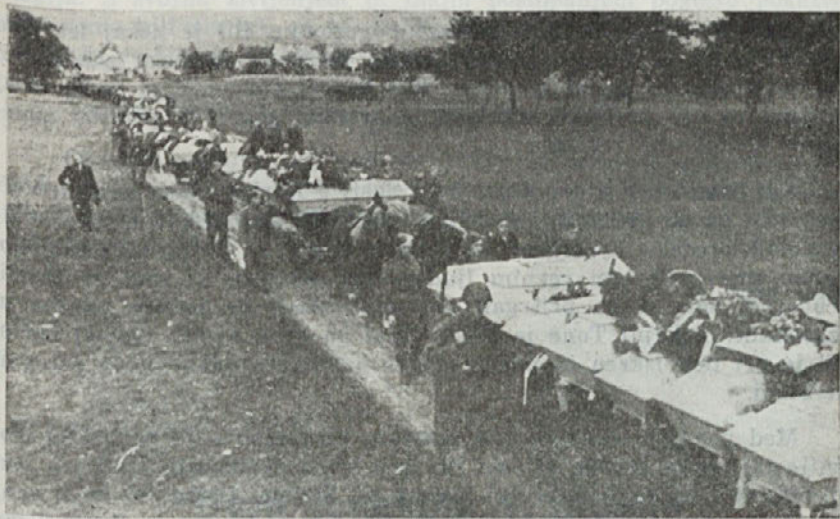
Drugi smo ostali v celicah, prepuščeni na milost tkzv. „rednega vojaškega sodišča“. Vso besedo je imel Pirkovič iz Št. Jereneja s partizanskim imenom „Čort“; res pravi hudič.

Komaj pol ure po odgonu prvih žrtev, so krvniki prišli nazaj in „Čort“ je poklical iz celic 12 novih jetnikov. Na hodniku so jih z žico in vrvjo zvezali in proces je bil silno kratek. „Čort“ se je zadril: „Vi ste izdajalci naroda in zaslužite smrt.“ Obsojenci so prosili za duhovnika in Čort se je spet pijano zadril: „Far vam do zdaj ni pomagal, zato vam tudi zdaj ne bo.“ Naložili so jih na avto in tudi njih življenje je s strelom ugasnilo v Mozelskih gozdovih.

To se je ponavljalo od 8. ure zvečer 12. oktobra vso noč, do tretje ure zjutraj 13. oktobra. Odpeljali so 114 žrtev in vse pomorili. Naslednji dve noči so se isti prizori ponavljali. To so bile strašne ure, saj ni nihče vedel, kdo bo v naslednji skupini. Hiteti so morali, kajti nemške čete so se bližale Kočevju in počistiti so morali z „belogardiistično zalego“. Enako so pobijali one, ki so bili zaprti v Dijaškem domu

v Kočevju. Te so vozili v Jelendol, kakor tudi vse one z Ribniškega sodišča. Nad 400 so jih tam pobili.

Iz vseh kočevskih zaporov nas je samo 54 ostalo pri življenju. Nas so odpeljali zvezane v Grčarice v župnišče. Tu so jih zopet 23 nabrali, med njimi p. Placida Grebenca, župnika Viktorja Turka, dr. Vinka Blaška, Ernesta Šijanca, Borisa Pertota, dr. Grajfa in njegovega brata.



Žrtve Jelendola na zadnji poti

P. Grebenca in župnika Turka so pobili s kamenjem, druge so ustrelili v gozdiču v bližini Grčaric. Vsi ti so bili pobiti brez vsakega zasliševanja, brez ugotovitve njihove krivde, brez vsake obrambe. Prava komunistična justica.

Smo peščica nas je še ostalo živih; odpeljali so nas v Medvedjek, visoko v Kočevske pragozdove, odkoder sem srečno pobegnil s tremi sotrpini. Vsi, ki so ostali v taborišču, so bili tudi pobiti.

Tak je bil torej slovit Kočevski proces, „mejnik na razvojni poti našega pravnega reda“.

Vse to so bridki spomini, ko človek misli na podivjano, krvi željno komunistično drhal. In vendar svetli spomini, ko znova in znova korakajo pred mojimi očmi v smrt največji junaki slovenskega naroda, katerih imena bodo za večno zapisana v naukih slovenske zgodovine. Vsem večna slava, večni spomin; nam vsem pa opomin, da ideali, za katere so se borili in umirali, še niso doseženi. Naša gruda še vedno umira pod srpom in kladivom.

## Tonetu Sinkarju v spomin

Bil je med prvimi protikomunističnimi borci in je v boju daroval svoje življenje!

Spoznal sem ga v ljubljanskem bogoslovju. Bil je nekaj let pred menoj. Vedno je bil živahen, razgiban, močnega moškega značaja. Z vso realnostjo je gledal življenje. Kot bodoči duhovnik se je že tedaj zanimal za vse probleme dušnega pastirstva, zlasti za potrebe materialno in duhovno revnih.

Kot bogoslovec se je udejeval zlasti v Karitativnem krožku. Večkrat sem ga ob sredah ali nedeljah spremljal na obisk v družine najrevnejših predelov Ljubljane: na Grad, v Moste, za Bežigrad, v Sibirijo. Vedno smo nesli tem revnim ljudem kaj denarja, ki smo ga zbrali, kruha, ki smo si ga pritrkali pri mizi, zlasti pa besede tolažbe in vzpodbude. Pokojni Tone je vse to znal na prav njemu svojski način. Bil je pri tem iskren in nas je mlade kandidate duhovništva potegnil za seboj.

Med poletjem zanj ni bilo počitnic. Organiziral je počitniške kolonije za fantke družin, ki smo jih med letom obiskovali. Tudi jaz sem bil enkrat z njim na Zabreški planini po Stelom. Otroci so imeli vanj izredno zaupanje in so ga radi imeli. Saj jim je bil vse to, česar doma niso imeli: oče, mati, brat, prijatelj...

S Tonetom duhovnikom sem prišel v stik pri Vaških stražah. Bil je med tistimi fanti, ki so že sredi leta 1942 prijeli za orožje proti komunizmu. Vedno je bil v skupini, ki ji je poveljeval pokojni Milan Kranjc. Najprej v Št. Joštu pri Novem mestu, potem v Gracarjevem turnu, na Brezovici pri Št. Jerneju, na Otočcu in končno na Grčaricah, kjer je bil zajet in odpeljan v kočevske zapore.

Fantom borcem je bil dober duhovnik in svetovalec. Radi so ga imeli zlasti, ker je bil tako neustrašen. Tudi v vsakem boju jim je bil ob strani in jih bodril in navduševal. Prepričeval jih je o pomenu boja proti komunizmu.

Junak v življenju, junak v smrti. Znano je, kako je bil ob procesu v Kočevju miren in ni klonil niti za las rdečim rabljem. Za preživele protikomunistične borce pa sta skupaj s kaplanom Malovrhom pustila sledeče naročilo ali oporoko:

„Bodite edini in složni v boju proti najnevarnejšemu sovražniku Cerkve in civilizacije.“



Te sloge in edinosti je že takrat tako manjkalo; preživeli borci smo to tako krvavo čutili v poznejših etapah naše borbe proti komunizmu, in v zdomstvu vidimo, da se na posledicah te nesloge nismo veliko naučili. Tako radi pozabljamo, kaj smo bili, za kaj smo se borili, pozabljamo na tiste, ki so v boju padli in omadežujemo spomin nanje z malenkostnimi prepiri. Iz osebnih užaljenosti pustimo borbo, ki bi jo morali nadaljevati toliko časa, dokler še kje na svetu vlada rdeča ideologija. S svojim življenjem in takim postopanjem pogosto pokažemo, da nismo bili vredni, da bi doprinesli v boju proti komunizmu žrtve onih, ki se jih ob 20-letnici spominjamo.

Tončku Šinkarju slava in nepozaben spomin!

Ob tem spominu pozivam vse preživеле borce k edinosti in slogi v boju za ideale, za katere pred leti nismo pomišljali dati življenja. Tudi danes je treba umirati za iste ideale. Bog daj, da bi bili vredni tolike žrtve!

Jože Guštin

STANE BITENC

## Trem junakom v spomin

Ponavadi je za zmago povišan in odlikovan poveljnik edinice, ki je bitko dobila, prav redko pa se upoštevajo vrline moštva — vojakov —, ki so vsak na svojem mestu z izpolnitvijo danih nalog tudi doprinesli svoj delež k zmagi.

Pod tem vidikom se hočem danes spomniti treh naših idealnih soborcev, s katerimi smo bili skupaj na Turjaku; dva sta padla v bližini Turjaka, tretji pa je bil ustreljen dne 12. oktobra 1943 v Mozlju, po smrtni obsodbi na kočevskem procesu.

VIKTOR HABIČ rojen 1907, iz Bizovika pri Ljubljani — oče štirih otrok, uslužbenec mestne občine Ljubljana.

Ko so partizanske edinice v Pogledu in terenska mreža komunistov v dobrunski občini začele izvajati svoj „osvobodilni“ program s pobijanjem narodno zavednih katoliških mož in fantov, je bil Viktor Habič med prvimi, ki se je z odkopano mauserico javil kot prostovoljec posadke Legije v Bizoviku, potem ko je sodeloval pri njeni ustanovitvi v oktobru 1942. Po dveh mesecih odsotnosti v civilni službi

mu je bila ustavljena mesečna plača, pa Viktor Habič ni pomišljal: vztrajal je v Legiji naprej, kljub temu da je tu prejemal le plačo podčastnika. Za očeta 4 otrok to ni bila majhna odpoved; pokazal je idealista, kljub temu, da bi bila njegova nasprotna odločitev razumljiva in opravičljiva.

V ideološki borbi in metežu revolucije karakterizira dobrega vojaka vrlina molčečnosti in držanje zase stvari in načrtov, ki so mu bili zaupani. Če bi mu njegov poveljnik moral dati oceno o tem zdržanju, bi mu lahke vesti zapisal „pohvalno“, saj je šlo z njim v grob marsikaj, kar bi sovražniku dobro koristilo.



Ivan Habič



Viktor Habič

Strahu pred sovražnikom ni poznal, čeprav je vedel, kaj ga čaka, če mu pade v roke. Po oni znani častniški konferenci v Turjaškem gradu se je po lastnem nagibu javil svojemu poveljniku, da je pripravljen peljati z motorjem v Ljubljano dr. Arka — enega izmed dveh poslanih kurirjev, ki sta bila s te konference radi nujnosti in kočljive situacije poslana v Ljubljano. Da pot ni brez nevarnosti, dokazuje dejstvo, da sta bila pred Ljubljano oba sela ubita, vozača pa zajeta; *drzna gesta, ki jo je zmožen le junak.*

Viktor na zatožni klopi kočevskega procesa ni kazal nobenega kesanja za svoje protikomunistično delovanje in borbo. Držal se je možato in ugotavljal, da je vsa obtožba zlagana. To si je upal trditi v obraz celo komunističnim pričam iz domačega kraja. Kljub temu so ga obsodili na smrt.

Padel je pod komunističnimi streli dne 12. oktobra 1943 v Mozlju — kot junak med junaki.

Njegov 4 leta mlajši brat IVAN, vodnik na Sv. Urhu, je bil odločen in neugnano vztrajen v razmišljanju in študiju komunističnih metod, nakan in trikov, zlasti na terenu gverile. Marsikaj je izsledil in odkril, česar površnež ne bi dosegel.

V turjaških dneh je bil s svojimi fanti na Velikem Osolniku. Ko je Tomšičeva brigada napadla Veliki Osolnik, kjer je bilo le okrog 250 legistov, je delu teh uspelo umakniti se v višje ležečo cerkev, v kateri je bila zaseda. Med temi je bil Ivan Habič. Tu je vodil borbo z brigado celih 11 ur, od torka 14. septembra zvečer do 10. ure naslednjega dne. V srditi borbi je padel.

Pa še enega se bom spomnil ob tej priliki. Ne vem mu priimka, samo ime smo poznali: SALKO iz Bosne. Naneslo je, da je ob aprilskem razpadu 1941 ostal v Sloveniji; tudi v partizanski vojski je bil, pa ne dolgo. Njega in še dva njegova prijatelja Rika Metlikoviča in Franceta M(artine) so nadrejeni osumili, da so četniškega duha, zato jih bo treba spraviti pred sodišče. Pa so vsi trije pravočasno dezertirali in se skrivali na področju občin Dobrunje in Rudnik — skrivali pred vsemi: partizani, Italijani in pred legisti. Salezijanec dr. Cigan je posredoval zvezo s poveljnikom Legije v Bizoviku in tako so postali vsi trije obveščevalni center dveh legijskih poveljnikov. Še več mesecev so živeli v hosti kot ilegalci in krepko dokazali, da partizanski sum ni bil neosnovan. Opremljeni z originalnimi partizanskimi dokumenti so se izdajali kot dopustniki in imeli tako dostop do posameznikov in partizanskih edinic.

Marsikatero gorje je bilo našim ljudem prihranjeno v dobrunjski in rudniški občini, prav s sodelovanjem te trojke, ki je pripravila teren, da so bili nevarni sovražni elementi spravljani na varno.

Edini načrt, ki je bil pripravljen sporazumno s to trojko, pa se ni izvedel, je bil napad na Dakijevo taborišče v Pugledu, kjer se je zadrževal koncem zime 1942/43. — Riko in Salko sta bila v petek popoldne v taborišču in v soboto je bil skupno izdelan načrt za napad v nedeljo zjutraj. Za isti dan so pripravili širšo ofenzivo tudi Italijani, pa je Daki zanje zvedel in jo odkuril.

Oba sta bila tudi na Turjaku in Zapotoku. Salko je bil vodja patrole, ki je z Zapotoka odnesla tudi Cerkvenikovo povelje v Turjak, v katerem je zapovedal umik. Na žalost se to ni zgodilo.

Miren, hladnokrven in drzen do skrajnosti se Salko ni izognil nobeni nalogi. Na težave in nevarnosti ni niti pomislil.

Z vsem, kar je opravil v naši borbi, zasluži, da sem se ga še posebej spomnil.

Vsem trem, skromnim, tihim junakom naše priznanje in slava!

## SV. URH ALCAZAR PRED VRATI BELE LJUBLJANE

Postojanka junaštva nepremagljivih domobrancev!

Laž rdeče hudobije, ki skuša zabrisati resnico dejstev, ga je preimenovala v grič talcev.

Ko se je v tistem septembru 1943 vrnila četa bivše postojanke VS v Sostrem pri Dobrunjah iz Turjaka (še pred borbo) z namenom, da zaščiti okoliške vasi, katerim so grozili vaški terenci s poboji in požigi, so se fantje nastanili v mežnariji poleg cerkve, katera je bila nanovo pozidana, potem ko so jo partizani požgali že v začetku revolucije.

Bil je zelo kritičen položaj. kajti spodaj, v papirnici Vevče, je že bil namški oddelek, katerega napad so fantje pričakovali vsak trenutek. V bližnjem Pogledu se je formirala nova partizanska — Ljubljanska brigada, povečini iz delavcev-pivovarne in študentk, ki so preko noči želele postati zvezde. Zveza s Turjakom in sploh z našim poveljstvom je bila pretrgana.

Padle so Grčarice, Turjak, Osolnik. Ostal je le Sv. Urh, kakor v posmeh partizanom in svarilo beli Ljubljani, da še živi slovenski puntar — svobodnjak, da ga še niso vsega strli, da je zadnja trdnjava pred vrati — varne Ljubljane.

Grožnje terencev v okoliških vaseh so bile javne in domačini so govorili o pohodu na Ljubljano, ker bodo z „Urhom“ mimo grede pometli

Kijub stalnim patroljam šibkega moštva (pet in trideset mož) ni bilo opaziti nič sumljivega v okolici.

Enaindvajsetega septembra popoldne je bilo čiščenje orožja. Ko je desetar Kukavica Marijan preizkusil očiščeno strojnico proti zah. delu gozda, so izza roba vstali številni vojaki v uniformah bivših vaških stražarjev, s puškami obešenimi preko dvignjenih rok, vpijoč: „Fantje, ne streljajte, smo vaši, prekini palbu!“ Izza roba nad njivami se je vsulo proti postojanki kakor iz mravljišča. Ko so prvi dospeli do razdalje kakih trideset metrov, so zadnji tekli za njimi že z naperjenimi puškami. Fantje v postojanki so

gledali presenečeni in prvi hip zmedeni, misleč, da so borci kake bivše postojanke ali celo s Turjaka.

V te sekunde negotovosti je padlo povelje v postojanki: „Ogenj! Juriš!“ in izza obzidja in jarkov se je vsulo, da je bilo čuti en sam grom. Prve vrste so obležale negibne. Zadnje so jo ucvrle nazaj za rob gozda. Val za valom je poizkušal sovražnik, razbijal obzidje in grobove z minometalci, vendar brez uspeha. Dve strojnici sta našim odpovedali zaradi vročine, tretjega strojničarja je podsula mina. Sovražnik je pritiskal od vseh strani in maloštevilni strelci so se menjavali s položaja na položaj. (Ob napadu je bilo v postojanki le 19 mož; — ena desetina, enajst jih je bilo v patrolji-ranju, štirje so šli po vođe in hrano v vas, poveljnik pa je odšel in skušal priti v Ljubljano da dobi zvezo in navodila.)

Že ko se je dan nagibal, se je vračal poveljnik in slučajno naletel na desetino, ki je bila zunaj in poskušala, da prebije sovražnikov obroč. Kakor domenjeno je poveljnik Dežman — Črnigoj udaril v juriš z desetino v hrbet partizanskim brigadam, istočasno pa so fantje naredili izpad z močnim: Huraaa! In sovražnik, misleč, da je prišla pomoč branilcem iz doline, ni vedel, pri čem je. Kot bi udaril, so prenehali protistreliti, le po odpadlem listju je šumelo in gomazelo v brezupnem neredu. Ženski klici in prošnje tovarišic so vso zmedo še povečali.

Šele pozno pod noč so se vračali naši vojaki, dreveč sovražnika tja do Oreš in Pogleda.

Veseli nad zmago so se objemali vojaki in pripovedovali težke trenutke, ko že ni bilo ne streliva ne vođe.

Mnogo je padlo partizanov, devet med njimi prisilnih mobilizirancev — bivših vaških stražarjev, katere so gonili v prve vrste. Hrabri branilci so bili skoro vsi ranjeni, težje in lažje, vendar podlegel ni nihče. Ubiti sta bili le dve muli in konj, ki so se pasli na vrtu med cerkvijo in mežnarijo. To mežnarijo so komunisti po letu 1945 ponovno podrli ter zravnali pokopališče okrog cerkve, cerkev samo pa onečastili z napisi in vzkliki, pozneje pa preuredili v muzej. Prostor med gozdom in cerkvijo pa so preuredili v grobnico: „žrtev pomorjenih od belih krvnikov“.

Ko so pripravljali vsa ta dela (leta 1945), so priredili tudi veliko „romanje na grobove mučencev“.

Ob veliki množici kričačev in radovednežev so nagnali naša dekleta, da so morala oškopavati grobove. Ko so se pokazale kosti, je rdeči zasta-

vonoša sklonil zastavo s krvavo zvezdo nad „grob mučenika“; tovarišice so pripravile robce, in „prsi rdečih herojev“ so se zravnale v pozdrav. Veliki trenutek! — še nekaj rahlih zamahov z lopato in dekleta so odkopala lobanjo — **pobite mule**. „Slavaaa!“ je udarilo z griča; pa samo enkrat, potem se je čulo le zbegano mrmranje.

V drugem grobu šele so našli žrtve, padle ob napadu. V tretjem grobu pa so bili talci, ki so jih pobili Italijani za partizanski požig papirnice v Vevčah.

„Kje pa so potem žrtve belogardistov?“ — se je okorajžila neka žena in zavpila iz množice.

„Lisice in volkovi so raznesli njih kosti,“ je vedela povedati učiteljica Štefka Podbevškova, ki si je izmislila fantazijo nešramne laži in prva pričela akcijo za postavitve spomenika, kot piše v listu „Antifašistična žena“, str. 194, leto 1945:

„Ti grobovi, niso samo pri Sv. Urhu, raztreseni so po vsej okolici. Med njimi so grobovi borcev, ki so padli največkrat kot žrtve domačih izdajalcev. Za vse te žrtve se pripravlja prostor pri Sv. Urhu, na griču, ki je napojen s krvjo najboljših Slovencev.

Vsi odbori AFŽ v okolici Sv. Urha pripravljajo spominske mitinge... S prostovoljnimi prispevki bodo naše žene zbrale osnovno vsoto, ki bo omogočila zgradnjo grobnice takoj, postavitve spomenika pa v najkrajšem času.“

Da, učiteljica Štefanija! Ta grič je napojen s krvjo najboljših Slovencev: očeta in sina Jakoša, Cankarja, katere so skupaj s Pavčičem zverinsko mučili in pobili pa sedaj že zravnali grobove. Tu je umiral Dežman-Črnigoj, tu je umrl Vinko Selan, tu so krvaveli fantje, ki so hoteli živeti brez lažne OF maske na obrazu, ki so hoteli, da bi živele naše vasi in naša bela Ljubljana brez tiranije, ljudskih sodišč in političnih komisarjev.

Tu so krvaveli fantje, ki so spoštovali grobove tudi mrtvega sovražnika, ki so hoteli, da je cerkev svetišče božje, ne muzej žalostnega spomina rdečega divjaštva. Tu so krvaveli fantje, ki so se zakleli, da bo vaš pohod na belo Ljubljano izvršen le preko njihovih trupel.

In to je tisto, kar vas boli, AFŽ učiteljica Štefka, in zaradi česar ste si izmislili fantazijo laži, ki bi umazala resnično junaštvo, tolovajem pa postavila spomenik, ki je posmeh vsej pošteni okolici. Zgodovina pa bo dejala, komu je mesto za spomenik na tem griču Sv. Urha.

## ZADNJE SONCE

*Dočakal zadnji sem naliv svetlobe,  
poslednjo mlačev zrelih sončnih snopov,  
razmrščeni lasje odmrlih šopov  
leže v skednju luči brez vse tesnobe.  
Mlakuže senc so vedno ožje, ožje,  
vse tiše žalost v svetlem srcu plivka,  
kaj bi z bridkostjo ob slovesu bilka,  
zdaj pridi, Smrt, odvrigel sem orožje!*

France Balantič

## Ob 20-letnici poraza na Turjaku

Slovenci imamo v svoji zgodovini zelo malo dogodkov, ki bi se jih mogli z veseljem spominjati. Od naselitve na sedanjem ozemlju, tam sredi šestega stoletja, ko so naši pradedje prodrli na podnožje Visokih Tur in do furlanske nižine, pa vse do današnjih dni, bi morda na prste obeh rok mogli prešteti zgodovinske dogodke, ki so kot sončni žarek skozi oblake vsaj za kratke presledke osvetlili z upanjem pot malega naroda sredi Evrope. Trpka je naša zgodovina, odkar so Bavarci in preko njih nemški Franki raztegnili svojo oblast preko slovenske Kneževine Velike Karantanije in je slovenski panonski knez Kocelj utonil v sivini zgodovine. Morda je edini svetél žarek iz one davnine pač prihod svetih bratov Cirila in Metoda v panonsko Slovenijo prav pred tisoč sto leti, ko so naši predniki bili obsijani z lučjo krščanstva in so se s tem vključili v zapadni kulturni krog. Po tem versko-kulturnem dogodku leta 863 je bilo slovensko ozemlje in z njim slovensko ljudstvo žoga v rokah velikih plemiških rodbin, ki so se žogale s tem prelepim koščkom zemlje na prepihu Evrope, dokler niso končno vse slovenske dežele ostale v oblasti habsburške vladarske rodbine, v nemški Avstriji, do konce prve svetovne vojne, ki nam tudi ni prinesla osvoboditve, saj smo Slovenci ostali razkosani med štiri države in smo se morali v vseh še naprej trdo boriti za svoje narodnostne pravice.

Pri presojanju naše zgodovine vidimo, da so za vse to prerivanje interesov po naši zemlji v glavnem odločilne tri okolnosti, oziroma tri zgodovinska dejstva.

Na naši zemlji se stikajo tri velike evropske narodnostne skupine: slovanska, germanska in romanska.

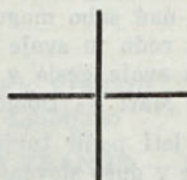
Slovensko ozemlje je konica slovanske sulice, ki se je tu najgloblje zasadila v srce Evrope.

Slovenska zemlja leži med dvema zgodovinskima imperializmoma: med germanskim na severu, ki že stoletja sili preko Slovenije proti jugu, na obalo Jadranskega morja, in italijanskim, ki ga skomina po naših gozdovih in rudah.

V dvajsetem stoletju se je tema dvema tisočletnima sovražnikoma pridružil še tretji, do sedaj najnevarnejši, mednarodni oziroma brezna-rodni komunizem. Ta se je v svoji prekanjeni in tolikokrat preizkušeni taktiki iskanja najbolj privlačnih in najbolj učinkovitih sredstev poslužil slovanstva, da bi se prikupil slovenskemu narodu, ki je bil v drugi svetovni vojni na milost in nemilost prepuščen teptanju nemškega hitlerjanskega škornja in sekanju italijanske fašistične liktorske sekire. Izvajanje hitlerjanskega načrta fizično iztrebiti slovenski narod in ga tako odstraniti s poti k Jadranu, divjanje italijanske liktorske sekire



po Dolenjskem in Notranjskem ter to nepopisno trpljenje izrabljajoča zahrbtna, s potoki slovenske krvi oblita zarota slovenskih komunistov proti svojemu narodu je za pokoljem slovenskega plemstva v devetem stoletju pač najstrašnejša doba slovenske zgodovine.



Franc  
Malovrh



Casar  
France



Šinkar  
Tone



Dr. Ludvik  
Arko



Rožanc  
Beno

Toda prav v najtemnejših nočeh so zvezdni utrinki najlepši, ker nam pač kažejo, da je nekje skrit vir svetlobe, ki je močnejša od teme. Plamenica krščanstva, prižgana Slovincem pred tisoč sto leti, stražni ognji in grmade po slovenskih gorah, ki so slovenskega kmeta klicale

za obzidja taborov, da se je okrog svojih cerkva samo varstvu svoje vere in primitivnega orožja prepuščen branil pred napadi janičarjev, pa postojanke slovenskih Vaških straž po Dolenskem in Notranjskem za obrambo svoje zemlje in svoje vere so pač svetli žarki v življenju slovenskega naroda. Mnogokrat je brezupen boj naših prednikov za obzidjem taborov bil brezuspešen. Mnogokrat so branilce posekale krive janičarske sablje in so od slovenskih vasi ostala samo še pogorišča, toda slovenski kmet zaradi takih porazov ni obupal nad končno zmago svojega primitivnega orožja, ker je čutil nad sabo mogočen ščit svoje vere v Boga ter živo ljubezen do svojega rodu in svoje zemlje. Petsto let pozneje je pravnuku istega kmeta za svoje geslo v boju s komunizmom postavil tri najdražje vrednote: Mati — Domovina — Bog!

Za te vrednote so pred dvajsetimi leti padli turjaški borci. Za vrednote, že skozi stoletja s krvjo zapisane v dušo slovenskega ljudstva: Za svoj narod, za svojo zemljo in za svojo vero! Vojaško gledano je bila morda največja napaka zapreti se v srednjeveški grad in misliti, da bo stoletno zidovje dovolj močna obramba pred komunističnimi napadci. Toda turjaških borcev niso strli slovenski partizani s svojim orožjem. Turjaške borce je strl s svojimi topovi italijanski okupator, oni okupator, proti kateremu je navidezno bila naperjena vsa osvobodilna borba v takratni Ljubljanski pokrajini. Pred razvalinami turjaškega gradu se je krvavo izkazala vsa zlaganost „osvobodilne“ borbe, v čigar imenu smo mi, protikomunistični borci, pred vsem svetom bili ožigosani kot vojni zločinci in kolaboracionisti ter narodni izdajci.

Vsak poraz je za poraženega obenem moralni in materialni udarec. Tudi poraz na Turjaku je tedaj silno potrl vse, ki smo se strnili okrog slovenske zastave v obrambo slovenskih svetinj. Toda ni v nas strl neomajne volje nadaljevati vsiljeno nam borbo kjerkoli bomo, raztreseni po vseh kontinentih sveta, na način, ki je najbolj primeren, proti sovražniku, ki je povsod isti, čeprav povsod pričujoč z drugačno krinko, vendar pa vedno mednarodni in breznarodni komunizem.

Po dvajsetih letih so nam turjaški borci vedno svetlejši vzgled nesebične in požrtvovalne ljubezni do slovenskega naroda in njegovih svetinj. Iz gnusobe partizanske ideje pred turjaškim gradom kipi proti slovenskemu nebu veličasten žrtvenik naših bratov, ki so tam položili svoja mlada življenja pred v verige suženjstva uklenjene okrvavljene noge domovine zato, da bi nekoč kresovi po naših gorah vsemu svetu mogli naznaniti utelešenje slovenske misli v svobodi vseh delov slovenske zemlje.

Mi ne žalujemo za žrtvami, ki smo jih morali doprinesiti v borbi za svobodo! Mi se jim klanjamo v občudovanju in hvaležnosti! Padli so za staro pravdo slovenstva! Za staro pravdo, ki že stoletja klije v srcu slovenskega naroda, pa ji sovražne sile niso pustile na dan. Njihova smrt je seme vstajenja in zmage slovenske misli.

Sodelujejo:

Z D A — K A N A D A

DOLŠEK VIKTOR — S podpolkovnikom Dežmanom iz Ribnice  
v Ljubljano

GRUM FRANCE — Misli ob septembrskih dogodkih leta 1943

KREK DR. MIHA — Ob Turjaku in Grčaricah

LAVRIH IVAN — Kočevski spomini

Mauser Karel — Nekoč je bilo...

SLADIČ JOŽE — Nesmrtnim borcem Grčaric

A R G E N T I N A

BITENC STANE — Trem junakom v spomin

DEBELJAK DR. TINE — Ob septembrskih dneh leta 1943  
v Ljubljani

DUH TINE — Ob 20-letnici poraza na Turjaku

GUŠTIN JOŽE — Tonetu Šinkarju v spomin

KOROŠEC IVAN — Neznani junak

KOROŠEC IVAN — Sv. Urh — Alcazar pred vrati bele  
Ljubljane

KR. DR. J. — Dr. Blašku na grob

OREHAR ANTON — Izseljenci ob svojih junakih

